

चांदोबातील नवलाई

बोलणारा हत्ती

बॉम्बे एट रॉयल्टी करमंडा 'झू' मध्ये एक हत्ती आहे. तो बघते आणि त्याने 'बादीर' हे चरित्र आहे. आणखी आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे, तो 'गुड बॉय' (चांगला मुलगा) म्हणतो. तो काय बोलतो ते त्याला कळते असे मात नाही. त्याला पहायला वेपारांकडूनच हे शब्द त्याने शिकून घेतले आहेत. अनुकरण करण्याचा हा अद्भुत अन्वयार्थ मुल त्याच्यात आहे.

चीनच्या ह्याडे डोंगराळ प्रदेशात बनवायचे

हिमाच्छादित प्रदेशात आढळणारा हा विशिष्ट माणूस नाही. तर बनवायुस आहे श्रे! चीनच्या डोंगराळ ह्याडे प्रदेशात तेथील रहिवासींनी विंगलकाम बनवायुस जलकलेचे पाहिले आहे—उ फूट उंचीच्या या बनवायुसांच्या अंगावर नक्षत्रांचाच प्रेरकट केंद्र आहेत. ते पाने खातात व आढळत्या शेंड्यावर झोपे घेतात.

चंद्रावरून सूर्य किरणे

फ्रान्स देशातील अंतरिक्षाने अध्ययन व शोध करणा-या 'सेंज नॅशन ऑफिस ऑफ एक्स्प्लोरेशन स्टडी अँड रिसर्च' मध्ये काम करणाऱ्या क्रिअल मार्चल या वैज्ञान शास्त्रज्ञाच्या म्हणण्या प्रमाणे, एका निमिष्ट पद्धतीने तो चंद्रावर शोडे आरसे पोंच-विणार आहे. हे वारसे 'रोबट' च्या सहाय्याने चंद्रावर बसविण्यात येतील. ह्या वारंवायुळे सूर्यकिरणे पृथ्वीवर प्रतिबिंबित होतील आणि सुरवातीला कोही झुपागांवर रात्रीच्या ऐवजी दिवस पहावसा मिळतील.

तुम्हांला माहीत आहे का?

- हर्षचर्यन मध्ये क्षत्राचा क्षत्राची गोष्टा चारविणारा सक्ती कोण? त्याने रचलेले ग्रंथ कोणते?
- एकोणिसाव्या शतकात प्रसिद्धी पावलेले ईश्वर काय जोडले कोणते?
- इन्वेंड मध्ये प्रकृतीशास्त्राच्या अडकात कारंभरीकार म्हणून प्रसिद्धी पावलेल्या शोभी बहिन कोण? (उत्तर १४ व्या पानावर)
- वाल् साहित्यात प्रसिद्धी मिळविलेल्या डेनिश स्वपिदा कोण, तुम्हांला माहीत आहे का?
- आपल्या घराचे नाव निरनिराळ्या बजरांनी लिहिणारा प्रसिद्ध इश्वर कबोकोय?

खोट्यावर खोटे

माधवपूरच्या जमिनदाराकडे गोविंद नाश्या काम करणारा एक मुलगा होता. त्याचा बाप जमिनदाराकडे नोकरी करीत बसता गोविंदच्या लहानपणीच चारला. त्याला त्याच्या आई शिवाय जवळचा नातेवाईक कोणीच नव्हता. जमिनदाराने त्याच्यावर बघा करून त्याला आपल्याच घरी, नोकरी म्हणून ठेवले. आता गोविंद अठरा वर्षांचा झाला होता.

एकदा जमिनदाराने गोविंदला एक काम सांगितले. त्याच्या मूलीचे लस शेंजाराच्या जमिनदाराच्या मुलाशी व्हायचे ठरले होते. त्यासाठी साखरपुड्याचा मुहूर्त पोणिमेच्या दिवशी ठरविण्यात आला होता. परंतु तो मुहूर्त काही कारणामुळे पुढे ढकलवा लागत आहे. हा तिरप भावी व्यासां कडे पोचविण्याचे काम गोविंदला सांगितले

होते. ते काम त्याला सांगून जमिनदार गावात काही कामासाठी गेला. गोविंद शेंजाराच्या गावी जायला निघणार तेव्हाच दिवाणसाहेबांनी भसि मंतर राणी सरकारांच्या कडल्यांनी काही कामे सांगितली. ती सर्व कामे करून जायला संप्याकाळ झाली. त्या दिवसातला एक तासच उरला.

मुलांच्या भावी जाऊन परंतु मायला संव्याकाल होऊन चांगली रात्र होणार रस्ता तसा बेतावाच होता. काळोखातूनच पावे लागले असते. ते त्रासाचेच होणार होते. परंतु मासकांनी बखरीचे काम सांगितले होते. ते टाळतां येणे शक्य नव्हते.

गोविंद काय करावे, या विचारातच बसता एक म्हातारा नोंकर त्याला म्हणाला—“रात्रीच्या वेळी कोठे जाणार पोचविण्याचे काम गोविंदला सांगितले

वी श्रीकांत स. नडकणी

येईल का? साखरपुड्याला आणखी चार दिवस आहेत. असा बरं नाही हे सांगून एक दिवसाची सुट्टी मागून घे. शाळातून परत येऊन मालकांनी रात्री विचारले तर निरोप पोचविला, असे सांगितले की झाले." असा सल्ला म्हाताऱ्या नोकराने दिला.

तो सल्ला गोविंदला चांगला पडला. रात्री मालकांनी परत आल्याबरोबर गोविंदला निरोप पोचला का, चौकशी केली.

"पोचविला मालक!" गोविंद म्हणाला.

"त्यांच्या घरात कोणाचा खरी सांगितलेस का? की जमिनदारसाहेबांनाच

सांगितलेस?" जमिनदाराने विचारले. "जमिनदारसाहेब घरीच होते. त्यांनाच सांगून आलों, मालक!" गोविंद म्हणाला. "ते काय म्हणाले?" जमिनदाराने विचारले.

"ठीक आहे, असे सांग, म्हणाले मालक," गोविंद म्हणाला.

"त्यांच्या गावी जायच्या वाटेवरच्या बोंबघाला पुर आला होता, म्हणे? मग तू कसा गेलास रे?" जमिनदाराने विचारले.

गोविंद थोडाक्षील ज कचरता म्हणाला—"भक्ता पोहता येते ना! पोहून पलीकडे गेला. परत येतांना लोकडी पुलावरून आलों."

जमिनदार साहेबांनी हळू हळू मान होलावीत विचारले—"जमिनदारसाहेबांचे चिरंजीव त्यांच्या मामाच्या घरून काळ परत येणार होते, ते बाले का?"

"परत आले मालक! केव्हा आले ते माग माहीत नाही. घरात दिसले खरे!" गोविंद म्हणाला.

"असं जमिनदार साहेबांच्या मागच्या भितीच्या बाजूला जाण्याच्या जाठाला मोहोर आला होता का रे?" जमिनदाराने विचारले.

ते मोहोर येथ्याचे दिवसच होते, म्हणून गोविंदने न अडखळता उत्तर दिले—"आतां

आतांच मोहोर थोडाथोडा येऊ लागला आहे, मालक?"

गोविंदला बघताच तेने थोड्या पाठी-मागून खोटे सांगत जाणे अवघड जाऊ लागले. मालकांनी आतां तरी सोडले तर बरे होईल, असे गोविंदला वाटले. परंतु शेजारीच एक झुर्ची पडली होती तीवर बसून जमिनदार साहेबांनी विचारले—"त्यांच्या घरची दुभवी माग दूध देत नव्हती, म्हणे, असे मी ऐकलं होतं, आतां कशी आहे रे?"

गोविंदला ताबडतोब काय उत्तर द्यावे, सुचले नाही. परंतु त्याने विचार केला एवढे थोडे जमिनदार औषधपायी केल्या-शिवाय राहतील का? म्हणून त्याने बाप झारली—"आतां माग चांगली आहे, मालक! कोणताच आजार नाही."

ते उत्तर ऐकून जमिनदार साहेब थोडेसे स्मित करून म्हणाले—"कायरे, गोविंद तू आतां पर्यंत जेवला आहेस की नाही?"

त्याला त्यावेळी चांगली भूक लागली होती. परंतु त्या थोड्या जमिनदाराकडे भोजन केले नाही म्हटले तर त्या जमिनदारसाहेबांना कमी लेखल्या सारखे होईल, असा विचार करून त्याने बाप ठोकून दिली—"त्यांच्या घरच्या लोकांनी फोटभर जेवायला घालूनच पाठविले. आतां घरी

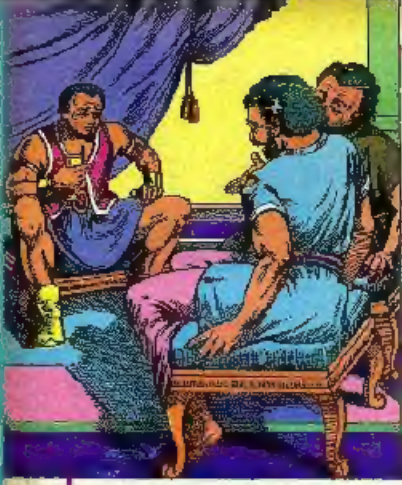

जालो, मालक!" कारण त्याला, आणखी किती खोटे बोलावे लागेल, याची भीती वाटू लागली होती.

जमिनदार त्याच्या कडे खोल तबरेने पहात म्हणाले—"तू खोटे बोलायला केव्हा-पासून शिकलास रे?"

तो प्रश्न ऐकून आपण सोढे बोलल्याचे मालकास कळल्याचे त्याच्या रुखात आलं तो भीतीने चामाघुस झाला.

पण जमिनदारसाहेब शांतपणे हंसत म्हणाले—"कायरे, तू त्या गावी काही कारणांने जाऊ शकला नसशील. तो गोष्ट मला सांगितली बसतीस तर मी तुला, उघां जा म्हटलं नसते का? पण त्या साठी

दिळे ते आम्ही इतके दिवस कसे सहन करीत आलों, ते त्या एकट्या परमेश्वरालाच माहीत!" लक्ष्मण म्हणाला.

तांडेल नंतर दोघांच्या वेळेच्याकडे बोट्या संक्षेपी मुद्देने पहात मान हलवून म्हणाला—"तसे असेल तर तुमच्या धाकट्या भावाला विकत घ्यायला मला मुळीच हरकत नाही. मी त्याला आपल्या जहाजात दोन तीन वर्षे खेळाची म्हणून ठेवून त्याला खूप कष्टाची कामे देऊन तो सरळ मार्गावर आला की त्याला तुमच्या घरी परत पाठवीन. ठीक आहे ना?"

"तांडेल साहेब, ते करू नका तुम्हांला पुण्य लागेल!" असे म्हणत जीवदत्त थोडा

दबकल्या शरखा झाला. "अहो, तो आपलाच पुष्ट भावि कुठं आहे. जवा मरणसाक्षा तुम्ही दोनतीन वर्षांनंतर परत पाठविलेत की तो आमचा दोघांचा जीव भेसव्या शिवाय राहणार नाही. नंतर आईला वाटेला काहीच. तो म्हणजे दुक करून बसणारा मागसांविच तमना!" त्याला बसिमात परत आमच्यात पाठवून नका.

"तसे असेल तर त्याला विकायला पुनची आईपुढां माध्य करील का? तिने काही तक्रार केली व त्यानंतर त्याने आमच्या विरुद्ध राजाकडे फिराद केली तर काय फायदा? विचार करून काय ते करा!" तांडेल म्हणाला.

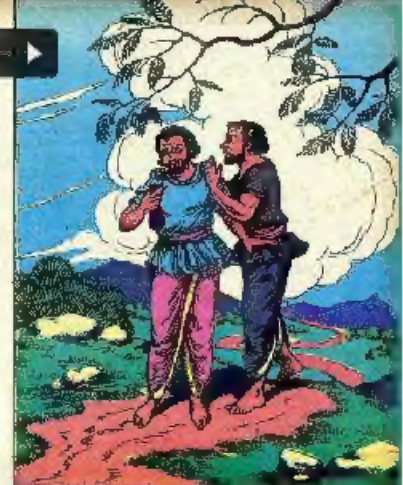
जीवदत्त व लक्ष्मण दूर जाऊन काही तरी गुप्तपणे बोलल्या शारखे तोंग करून नंतर तांडेाला म्हणाले ते असे:

"तांडेल साहेब, आम्ही सर्व गोष्टी आमच्या आईजवळ बोलूनच आलो आहो. त्याला कसेही करून धरतून काढायचे, असेच तिच्या मनात आहे. तो तिचा छोटा मुलगा असला तरी त्याने दिलेल्या नाचामुळे ही वेतागली आहे. तरी ती त्याला विकून त्याला मुलाम करून द्या, म्हणून तोंडाने सांगणार नाही. म्हणून घर मागही दोघे मिळून आलो आहो."

"असं! तरयग त्याला आज तंध्याकाळी सूर्यास्ताच्या सुमारास काही तरी कारण सांगून समुद्र किनाऱ्यावर घेऊन या. त्यानंतर काय करायचे ते मी पाहून घेईन. त्याला खरेदी करण्यासाठी मी देत आहे ती ही दबकम घ्या!" असे सांगून तांडेल जीवदत्ताला शंभर मोहोरा देऊ लागला.

जीवदत्त तांडेलाने देऊ केलेल्या शंभर मोहोरा व घेतां म्हणाला—"तांडेल साहेब, त्याला समुद्रावर घेऊन येणे आम्हांला शक्य होईल ते वाटत नाही. त्याला शंभर कोट्याच्या युक्त्या आणि फन्नास बेंलांची ताकद आहे. म्हणून तुम्हीच अत्यव्वा घरी या आणि त्याला कसे ते धरून घेऊन या."

जीवदत्ताला वाटत असलेली भीति ओळखून तांडेल जोराने हसू लागला. म्हणाला—"त्याच्या खर्च मुनत्या आणि फन्नास बेंलांची ताकद माझ्या जवळ चालणार नाही. त्याची डाळ माझ्या जवळ सितणार नाही, म्हणावं! तो एखादा राखस असला तरी मला माझ्या डोळ्यांना दिसला व त्याचा आवाज मला ऐकू आला की पुरे, त्याला हाता पायात ओखंडी बेंड्या व सासळ दंड अडकवून त्याच्या कडून खेळाव्याच काम करवून घेण माझ्याकडे लागलं. बरे तर आज रात्री मी आजली दोघां खेळाणांना बरोबर

घेऊन तुमच्या घरी येतो. तुम्ही मात्र सर्व तयारी ठेवा."

"तुम्हांला शंभर नमस्कार. तुम्ही मदत करीत आहात त्याबद्दल आम्ही फार फार भाग्यी आहो!" असे सांगून आणि तांडेलाने दिलेल्या शंभर मोहोरा घेऊन दोघे तेथून निघाले. त्यांना त्यावेळी परमावधीचा आनंद झाला होता.

"मातां बापण पिंपळला कोणत्याही प्रकारे संशय घेऊ नये अशा तऱ्हेने वाचले बोलले पाहिजे. तांडेल आपल्या बरोबर आपली दोघां खेळाणांना घेऊन येतो आहे, ही गोष्ट त्याच्या मनात बाका पायला कारण होऊ शकते." लक्ष्मण म्हणाला.

Full screen

- + 127

14 / 68

“तसे भ्यायचे मूळीच कारण नाही. त्यासाठी जरूर पडली तर मी एक युवती योजून बाकीच ठेवली आहे.” असे सांगून जीवदत्तने एकदा कोणी पहात नाहीना, हे चारी बाजूला पाहिले आणि लक्षदत्तच्या कानात काहीतरी सांगितले.

लक्षदत्त जैराने हुंसला आणि टाळभा बाजवून जानवाने म्हणाला—“बाबा, बृहस्पतीला चुडा तुम्हा सभोर माल पांकवाची लागेल! पिपळने जागलेले पन आपले साते की जे भाग होतील त्यावेळी तू माझ्यावर अन्याय करणार नाहीस ना?”

“अन्याय! झो: झो:! सध्या घाकट्या भावावर असा मी अन्याय करीन? ते

आपल्या कुटुंबात कधी झालं आहे का!” जीवदत्त म्हणाला.

दोघे भाऊ हुंसत खेळत उडपा मारीत घराजवळ आले. दारातच पिपळला पाहून लगेच दोघे एकदम कोणते तरी मोठे संकट आल्याचे सुंग करून ते पिपळ जवळ आले.

पिपळने शेमांकडे पाहिले आणि विचारले—“काय झालं रे, दोघांची तोंडे अशी उतरलेली का?”

जीवदत्त योग्या मानाजात म्हणाला—“काही नाही रे, छोटे! आज वाटेत आम्हांला वायना एक जुना मित्र तांबेल भेटला. तो मा गावी काही व्यापाराच्या कामाने आला आहे. त्याने मागे आम्हांला

त्याच्या घरी उतरवून सायला प्यायला घातले होते. किती आदर सत्कार केला होता! परंतु आम्ही त्याच आदर साकार एकदा ही करू शकलो नाही. आम्ही जन्मत्या पासूनच बघिरी नाही का?”

“बाबा, तुमचा मित्र म्हणजे बाबा! दुडा पिचन नाही का रे? भातां भापण बरिती नाही. पाहिजे तर आपण अनंती नभरीतल्या सर्व रहिवाश्यांना दररोज भोजवानी लायची म्हटलं तरी ते आपल्याला शक्य आहे. तुमचा मित्र तो तांबेल आहेना, त्याला त्याच्या चार चौथा अनुयाया बरोबर आज रात्री जेवायला ये, म्हणावं! पाहिजे तर त्याला आपल्या घरीच रहायला येऊ दे!”

“खरंच! खरंच म्हणतोंस कारे छोटे!” या वाक्यात जीवदत्त व लक्षदत्त भोंठपा आनंदाचा आव बाणून म्हणाले.

“खरंच म्हणतो बाहे मी तुम्ही तुमच्या त्या मित्राला आज खरोखरच जेवायला येऊन या.” पिपळ म्हणाला.

“ठीक! तर आम्ही आतांच जाऊन त्याला सांगून येतो.” असे सांगून जीवदत्त व लक्षदत्त गावात जातो म्हणून सांगून निघाले.

दोघे जुगारीच्या बड्ड्यावर आणि राऊण्या दुकानात वेळ घालवून संव्याकाळी तांबेलाच्या घरी गेले आणि त्याला बरोबर चलायला सांगितले. तांबेल आनंदाने आपल्या बरोबर दोघां बरोबर सलाख्यांना

दोन प्रहर रात्र उलटेपर्यंत सर्वे इकडच्या तिकडच्या गप्पांत रंगले होते. पिंगळ पेंगू कागला की अकस्मात् त्याच्यावर तुडून पडून त्याला बांधून टाकायचे तांडिलने ठरविले होते. परंतु पिंगळला जीव येत नव्हती. तो गप्पाळ रंगलेला होता.

आतां वेळ व्यर्थ घालविण्यात अर्थ नाही असा विचार करून तांडेलाने त्याच्या अनुचरांना खूण केली. जीवदत्त व लक्षदत्त दोघांना वी खूण माहीतच होती. जीवे सग्य वसलेल्या पिंगळवर एकाएकी तुडून पडले. काही जणांनी त्याला हात पाय हालवितच येऊ नवे असे घट्ट बळून ठेवले. जीवदत्त आणि लक्षदत्ताने तो ओरडू नये म्हणून त्याच्या तोंडात बोळे कोंबले.

पिंगळ घुरवातीला काहीच न कळल्याने निश्चेष्टसा होता. परंतु गपणी सकाळच्या आज स्वतःच्या सानसून तो हात पाय भरण्याच्या हातून आपल्याना सोडनायचा यत्न करू लागला. परंतु तो एकटा होता आणि त्याला बरणाचे पांच जण होते. दत्तक्यात त्याला त्याचा दासानुदास भल्लूकेतू आठवला. कशाही प्रकारच्या संकटात पडलास की एक विशिष्ट मंत्र म्हटलास की तो तरक्षण तेथे इतर होईल, असे सांगून त्याने तो मंत्र पिंगळला सांगितला होता. परंतु त्या विकट परि-

स्थितीत पिंगळला तो मंत्र आठवला नाही. तो त्या अमहात्म्य अवस्थेच तांडेलाचा गुलाम झाला.

शेजारच्या खोलीत पिंगळची आई सोपली होती. तिच्या हे सर्व काहीच कळले नाही. दोघां झालांनी पिंगळचे हातपाय बांधल्यावर त्याला आडवे खांबावर उचलून देले. त्याचा मालक तांडेल पुढ-पुढ चालत होता आणि ते त्याच्या मागे. जीवदत्त व लक्षदत्त सुद्धा त्यांच्या बरोबर समुद्र तीरावर गेले. ते तांडेलाला म्हणाले- "आमच्या भावाला कोणत्याही परिस्थितीत सोडू नका. तो म्हणजे हुकू वरणारा नाग आहे! मी ही गोष्ट तुम्हांला मागेच सांगितलो आहे!"

"त्या निषसर्पाच तोंड घट्ट बांधून ठेवले आहे. त्याचे विषाचे दांत कसे काढायचे हे सुद्धा मला माहीत आहे. माझ्या पडावांतल्या कोखंडी दांड्याला कोखंडी पट्टीने त्याचे पाय बडकविले की तो परमेश्वर सुद्धा त्याला तेवून हलू देणार नाही.

जीवदत्त व लक्षदत्त दोघांनी तांडेलाचे एकरी नाही दोनदां आहार मानले आणि वरी परत आले. नंतर अजून उजाडले नाही, म्हणून शोपेचे सोंस करून उजाडल्या बरोबर पाई भाईने आईकडे

जाऊन म्हणाले- "आई! पिंगळ कोठे आहे?"

आई त्यांच्याकडे भोळ्या नजरेने पहात म्हणाली- "कायरे इतके वाढल्यासारखे कां विचारतां याहां! तो खोलीत सोपला असेल, जाऊन पहा!"

"खोलीत नाही, घरात आणखी असेल म्हणाने तर त्याचा पत्ताच नाही." जीवदत्त म्हणाला.

ते ऐकून त्या परिस्थितीत आईला फार भीती वाटली. ती पाई भाईने खाटेवरून उठली आणि सर्व घर तिने हुडकून पाहिले. तिची ती पाई पाहून जीवदत्त तिला म्हणाला- "आई, माझ्या मनात एक शंका

घेऊन त्या दोघां पावां बरोबर शिवाला.

तांडेलाने आणि त्याच्या अनुचरांचे पिंगळने हूबसपुर्वक स्वागत केले. ते सर्व एका खोलीत वसल्यानंतर पिंगळ व त्याच्या आईने ती बंद-बंदेली पिराधी घेऊन त्यांतून निरतिराळे व ताचे गरमगरम साखपराई व मनमोक्ष काढून ती खर्च पाहुण्यांना वाढली. फक्त तांडेलाला त्या मंत्र-मजेल्या पिशाचीचा महिमा माहीत नव्हता. जीवदत्त आणि लक्षदत्त आपला केवढा मोठा सत्कार करीत आहेत, असे त्याला वाटले.

बेते आहे, छोडू, रात्री जाण्या बरी बेबायला आलेल्या हांडेला बरोबर तर दबाविर प्रवासाका गेला नसेल।”

“तेव्हा झाले जसेल. कोणत्या तरी बेटावर पुने पडके किल्ले आहेत व स्वाध्या पायांत गुप्तचन पुरवले आहेत असे सांगून तो हांडेल वाकटूला सांगत असतांना जी ऐकते होते. तसा बसू बाहेर सगून काढणे छोटीला डाव्या हाताचा चेक पाठतो. विंगळ बसे सांगतही होता.” लसबत म्हणाला.

मावळ्या आईला त्या गप्पात काही तरी अरे असावेसे आटले. तिने देवावर विनंती ठेवून हात जोडले व म्हणाली-“होव, होव ! रे ! विंगळ कित्येक दिवसां पासून नशीबीच ! त्याची सद्बुद्धी आणि ग्वाबुद्धी कशाही प्रकारच्या बापसीतून त्याचे रक्षण करीत आलेल्या आहेत. माझा बाळ लोकर पाठ घेईल.” असे म्हणत

तिने पुन्हा आकाशाकडे पाहून हात जोडले.

आई म्हणाली ते ऐकून दोघां भावांचा कमालीचा राग आला. ते आईकडे विवृत हास्य करून पहात म्हणाले-“तो मोठा बुद्धिमान आहे आणि हुशर बाप्ही बाहों, होय ना ? पहिल्या पासूनच तो तुम्हा काडका, म्हणून वृ पक्षपात करीत आली आहेस. आता बाप्ही यां घरात एक शय ही राहणार नाही. बाबांनी मागे जे ठेवले आहे ते मरतज कुडकून सर्व मेकन आली.”

आई त्यांना म्हणाली-“तुमच्या वडिलांनी मागे सोडलेले सर्व तुम्ही दोघे केव्हांच पालवून बसलात. आतां घरात आहे ती सर्व विंगळची कमाई आहे.”

ते ऐकून दोघे उग्र रूपधारण करून आईला शिथ्या देऊ कापले. त्यांनी पक्षपादकहून विंगळने आजलेले सर्व धन आणि ब्रजबलेली विराची सुद्धा उचलून गेली. (क्रमशः)

श्रावणाची गाथा

विकसाल्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो श्रावणचळ गेला जेत जांदावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे भोन होऊन समशाखाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजश, या भयंकर समसांनात अशा रात्रीच्या वेळी वृ एवढे धरिग्रह करीत आहेत. परंतु तुम्ही ही नेहवत कुठट नाही असे मान नाही. अह कधी शर्यत तर वृ सुगावण्यात बरी नाही. सर्व आपल्याच हुरीचे फळ आहे अशी यनाची समजूत करून घ्यावी लागते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला श्रावण याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला. कांभोज नावाच्या देवाचा वंदनाक नावाचा राजा फार दयाळू होता. कोणी त्याच्याकडे भवत मागायला आला तर

देवाच्या गोष्टी

त्याच्या तोंडून कवी नकार मिळत नसे. तो त्याला क्षण होईल तेव्हा वन सहाय्य करीत असे. त्याच्या दरबारात अनेक कवी व पंडित होते. दररोज संध्याकाळी आपल्या कविता म्हणून दाखवीत.

एक दिवशी श्रावण नावाचा एक कवी राजाश्रय मिळवला, या बाबने नाका आणि चंद्रपालच्या कीर्तीने श्रावण त्याने एक कवी कविता रचून केले. ती कविता ऐकून राजा खूब छाना व त्याने श्रावणाच्या आपल्या दरबारात वांगला पगार देऊन नोकरीवर ठेवून घेतले.

दुसऱ्या दिवसापासून श्रावण दरबारात येऊ लागला. संध्याकाळी कवी आपापल्या

कविता म्हणून दाखवू लागले. पंडितांचा शास्त्रार्थ चालू असता राजाचंद्रपाल कविता व शास्त्रार्थ छेड देऊन ऐकत होता. परंतु श्रावणाच्या त्याच्या बरोबरचे कवी व पंडित कविता म्हणत किंवा शास्त्रार्थ करीत त्यात काही निरर्थक गोष्टी, अर्थ दोष व काव्यदोष आढळू लागले. आपण पुरवातीलाच त्यांचे श्रद्धेन करणे रास्त होणार नाही, असे समजून ते सर्व सहन केले. परंतु हळूहळू त्याला हे असंख्य वाटू लागले.

परंतु राजा चंद्रपाल त्यांचा दोषपूर्ण शास्त्रार्थ आणि कविता ऐकून खूब हौदे हे पाहून श्रावणाच्या आदरार्थच वाटले. परंतु त्याला एका गोष्टीची संकष्टी वाटत होती. कदाचित् अशा पंडितांस व कवींना काळून टाकून तर ते विरहित होवीत म्हणून तर राजा त्यांचा काळीज वसेल?

त्याने चबकवी करून पाहिली तेव्हा त्याला असे वाटतून त्याने की एका दोषांचा जोडून बाकी सर्व जण चांगल्या स्थितीत होते.

तेव्हा श्रावणाच्या राजाच्या काव्य रसिकते विषयी आणि त्याच्या स्वतःचा काव्यकले विषयी संका वाटू लागली. चंद्रपाल फक्त ऐकतच असे. स्वतः त्याने कवी आपली कविता म्हणून दाखविली नाही.

शास्त्रार्थ ऐकून तो फक्त खूब हौदे, स्वतः कधी त्याने शास्त्रार्थात भाग घेतला नाही.

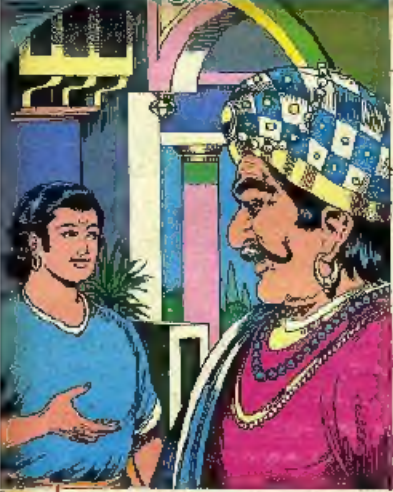
पुढे एकदा शंकरानंद नावाचा एक भेष्ट पंडित काळीजून कोयळच्या माटेवर कांभोज नगरी बाला. तो गावात एकच दिवस राहायला थांबला. श्रावणने त्याला घेऊन आपली कविता म्हणून दाखविली व विनंती केली—“मी काव्यकलेत आपणसो उद्यती करावी व काही शिकायला मिळावे, या हेतूने मी आपणाकडे आलो आहे. प्रस्तुत मी राजाच्या आश्रयाला दरबारात आहे. माझ्या काव्यकले विषयी आपले विचार आपण मला सांगावे.”

शंकरानंद स्मित करून म्हणाले—“तुला राजाश्रय मिळाला आहे ना? तो कवी

म्हणून नव्हे तर एक व्यक्ती म्हणून. वाचारे, वृ स्वतःला कवी म्हणविण्यासाठी पुष्कळ मेहनत करण्याची गरज आहे.”

श्रावणने शंकरानंदाचे आभार मानले आणि परत येऊन चंद्रपालाचे प्रधान विशाल यांना भेटायला गेला व म्हणाला—“प्रधान, मला कवी म्हणविण्यापुरते अल्प ज्ञान आहे. तरी त्याची स्तुती करून महाराजांनी आपल्या दरबारात मला अश्रय दिला आहे. त्याबद्दल मी त्यांचा फार आभारी आहे. मी आपली विद्याभ्यास करण्यासाठी काहीला जात आहे. मला आपण निरोप व आशीर्वाद द्यावा ही विनंती करायला आलो आहे.”

प्रधानाने आवणकडे खोल दृष्टीने पहात म्हटले-“आवण तुला कोणाचा किती व कसा आदर करायचा हे तर चांगलेच माहीत आहे. शिवाय तू हुशारही आहेस. परंतु तू निरोप घ्यायचा तो महाराजाचा आग्रह.”

ते ऐकून आवण स्मित करून म्हणाला-“प्रधान, महाराजांनी माझ्यावर दर्शिलेले प्रेम व कृपा मी विसरणार नाही, त्यांच्याशी निराळ्या तऱ्हेने वागण्याइतकी मी कुतूहल नाही.”

त्यानंतर आवण राजाचाही निरोप घेऊन निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-“राजा, आवणने एकच अशी कविता

राजाची प्रशंसा करून म्हटली. त्यावर खूप होऊन राजाने त्याला दरबारात आग्रह दिला. अशी संधी मिळाली असता ती हातातून जाऊ देणे हा अदिवेकच नव्हे का? हे संकट त्याने स्वतः होऊन आपल्यावर ओढून घेतले. समेतील कोणत्याही कवीची अगर पंडिताची निंदा करण्यात काही अर्थ नाही. त्यांची जेवढी योग्यता व विद्वता आहे तिच्यावर अवलंबून राहून आनंदाने आयुष्य घालवीत आहे. आगली एक गोष्ट, आवणाने स्वतःला कवी म्हणून घेण्यासाठी पुष्कळ अध्वयन व श्रम करणे आवश्यक असल्याचे शांकरानंदांनी त्याला सांगितले. अशा व्यक्तीला प्रधानांनी तू हुशार आहेस अशी स्तुती केली. त्यात प्रधानाचा हेतू काय होता? ह्या शंकाचे समाधान करक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या जीवमाजी संभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोंढू लागतील.”

त्याचे उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला-“आवण हुशार आहे, असे म्हटले तर त्यात शंकाच नव्हती. त्याच्या मारक्या कवीला राजाग्रह मिळाला या बद्दल शांकरानंदांना आश्चर्यच वाटले होते. त्याला तो कवी म्हणून नव्हे तर एक व्यक्ती म्हणून त्याने काव्य कलेत पुष्कळ मेहनत

करण्याची गरज आहे, असे सांगितले. आवणला ज्ञानाची शूक होती. स्वतःची उत्तरी करून घेण्याची इच्छा असणाऱ्या व्यक्तीचे गुणदोष सांगणाऱ्या व्यक्तीची गरज असते. असे लोक चंद्रपालच्या दरबारात नव्हते. आवणला तशी व्यक्ती तेथे मिळाली नाही. आवणची एक सामान्यशी कविता ऐकून चंद्रपाल खूप झाला होता. अशा राजाच्या दरबारात राहून आवणला बरा कवीकधीच होण्याची शक्यता दिसली नाही. म्हणून तो अणखी कोठेचरी जाण्याचा विचार करू लागला होता.

राजा चंद्रपाल कारणा हुशार किंवा विवेकी खरेच असे आवणला दिसले नाही. अशा राजाचे राज्य सुरळीत आणि व्यवस्थित चालत होते त्याला कारण, बाड राहून सर्वे वक्ते फिरविण्याचे काम प्रधान करीत होता हे. म्हणूनच आवण प्रधानाला भेटून त्याचा निरोप घ्यायला गेला होता. त्याला त्या गोष्टीची चांगली कल्पना झाली तेव्हा हे सर्व ग्रहण करणारी

व्यक्ती हुशार असल्याचे प्रधानाने सांगितले तर त्यांत चूक नव्हती.

“तुला आग्रह देणाऱ्या महाराजांकडून निरोप घेण्या व्यतिरिक्त माझ्याकडून निरोप घेण्याची गरज नाही.” प्रधानाने हे म्हटले त्यात त्याला सावध करणा शिवाय एक सूचना सुद्धा आहे. म्हणजे राजा चंद्रपालचे ज्ञान आवणने जगजाहीर करू नये ही. आवण सूक्ष्मप्राणी सुद्धा असल्या कारणाने त्याने प्रधानाला हे म्हटलं की राजाचा निरोप घेतल्या शिवाय त्याची कृपा व प्रेम विसरून जाण्या इतका मी कुतूहल नाही.”

“राजा चंद्रपाल शितकांसा हुशार नव्हत. परंतु चांगला उदार पुरुष होता. ती गोष्ट आवणला व प्रधानाला माहीत होती. राजा विषयी त्यांच्या मनात असलेला आदर व्यक्त करतो. त्यावरून ते किती गुणवान आहेत हे ही कळून येते.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अद्वय झाला आणि पुन्हा हाडाळा जाऊन लोंढकळू लागला. (कथित)

नियममंग करणारा

विध्य रचनेच्या प्रवेशात एका सरोवराच्या काठी एक गुरुकुल होते. मातंगस्वामी नावाने एक विद्वान गुरू ते गुरुकुल चालवीत असत. त्यांच्या गुरुकुलात बोटभोठघर श्रीमंतांची मुळे विद्याभ्यास करीत त्यांच्यात विरुध्द तांवांचा एक झुलगा होता. तो त्या देवाच्या राजाच्या मेहुण्याचा मुलगा होता. विरुध्द हा बोंडा साबकर व सटघाळ झुलगा होता. गुरुकुलातली शास्त्र व नियम मोडण्यातच त्याला एक तऱ्हेचा आनंद वाटे. मातंगस्वामीचा उजवा पाय थोडा लंगडा होता ते पाहून विरुध्द आपल्या मुलांना गुरुजीची बड्डा करीत. सहपाठी फुमुस्वाशी म्हणून हाक मारून सांगे. काही दिवसांनी ती गोष्ट मातंगस्वामींना सुद्धा कळली. एके दिवशी मातंगस्वामींनी त्या दिवसाचा आभ्यास संपल्यावर मुलांना एक गोष्ट सांगितली, ती अशी.

“गोष्टीही होऊन सुमारे पन्नास वर्षे झाली असली. या सरोवराच्या पलीकडच्या तीरावर भैरवानाथ नावाचे एक विद्वान गुरू एक गुरुकुल चालवीत असत. त्यांना सडशास्त्रातील वांडित्य जरावर संतशास्त्रातही लागली गेली होती. विद्याभ्यास पुरा करून विद्यार्थी जाऊ लागले तर त्यांनील कोणी इच्छा व्यक्त केली तर भैरवानाथ त्या विद्यार्थ्यांना भ्रम-तंत्र सुद्धा शिकवीत असत.

एकदा मुमानु आणि मातंग नावाच्या दोघां विद्याध्यानी शिक्षण संपल्यावर संतशास्त्रात थोडा प्रवेश करून वेता का म्हणून गुरुजींना विचारले. भैरवानाथानी आनंदाने ते कबूल केले आणि त्यांना एक मंत्र शिकविला. नंतर त्यांनी त्यांना बजावून सांगितले—“बाबांनी! तुम्हांला हा मंत्र म्हटला तर वाटेल ते रूप मिळू

शकेल. एक दोन निष्प्रांच मात्र कडकपणे पाळून घेणे पाहिजे. अगदी अत्यावश्यक असेल अशाच वेळी या मंत्राचा उपयोग करावा. फक्त मंत्रशक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी किंवा इतरांना दाखविण्यासाठी या मंत्राचा उपयोग करता काढा नये. कोणत्याही कारणात अंघस्त काही व्यंग झाले तर या मंत्राचा उपयोग होणार नाही.”

दोघां शिष्यांनी गुरुजवळ तो मंत्र शिकून घेतला आणि राजदरबारात नोकरी मिळावी म्हणून राजधानीच्या नगराच्या बाटेने विद्याने वाटेत एक नदी होती. ती पार करून जायचे म्हणजे एक तरी होता. परंतु नावजाळा पलीकडच्या तीरावर बेंका होता. तो धरत वा तीरावर झाल्या विषम्य तरीस नसून नवी पार जाणं शक्य नव्हते.

तेम्ही सातंय सुभानला म्हणाला—“त्या काळावर पुरेसे प्रवासी बरेपरीत सो नावजाळा काही निवपार नाही. आपल्या गुरुजींनी लिफमिळेत मंत्र आहे ना, आपण ताचाचे रूप घेऊन पेलतिरी जाऊ या!”

“परंतु गुरुजींनी आपल्याला बजावून एक नियम सांगितल्या जाहेना, की फक्त परीक्षा म्हणून मंत्राचा उपयोग करू नये!” सुभानने आठवण करून दिली.

त्या नियमावर चिडून जाऊन सातंय म्हणाला “तर थग तू तर बंदीपर्यंत पाव.

मी आसा होऊन पलीकडे जातो.” असे सांगून तो माझाचे रूप घेऊन पेलतिरी गेला.

काही वेळाने सुभान भावेत असून पलीकडे जाऊन मार्तंगळा बेंडला तेथून चालून राजधानीपर्यंत जाणं जिवार बालं मातंगच्या तो सुभानला म्हणाला. “कापरे, आपण एकाच पन्नाचे रूप घेऊन राजधानीपर्यंत उबल गेले तर? काय ठीक होईल ना?”

सुभानला ते बरोबर वाटले नाही. यस्तंयन त्याला कूर्ध अविदेकी बालंले आणि मंत्र म्हणून कनूतराच्या रूपे आकाशात उडू लागला. कनूतर होऊन तो बराच वेळ उडत राहल्यावर थोडा थम घ्यायला

एका साक्षाच्या फांदीवर उतरून बसला त्याच वेळी अंकाशांतून एक ससाणा उडत जात होता. त्याला ते कबूतर दिशले त्याने जीरात अडथळी मारली आणि जमल्या पत्रांत धरून पुन्हा आकाशात उडू लागला ससाणाच्या तोंडून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी मातंग परत माणसाच्या हवे प्रगटला.

बापल्या पत्रात सांग असलं कबूतर माणस झालेलं पाहून ससाणा धाडरला आणि हसत पंजं दिलं केलं. म्हणून फार उंच बसून खाली जमिनीवर एका मुडपावर पडला. त्यामुळे त्याचा जीव वाचला असला तरी अंगाला पुष्कळ जगले आणि उजवा पाय मोडला.

माटेन बाणाच्या काही तीर्थयात्रका-जाणाऱ्या लोकांनी त्याला पाहिले त्यांच्या मदतीन मातंग काही दिवसांनी गृह भैरवामंद याच्या गुरूकुलात येऊन पोचला त्यान जे घडले ते सर्व गुरूला सांगितले व फार दुःखी झाला

भैरवानंदांनी त्याचे सांवन केलं व त्याचे जीवध पाणी केलं त्यामुळे जखम भरून गेली तरी मातंगाचा लंगडेपणा कायम राहिला शिवाय गुरूनं दिलेला मंत्र कायमचा निरूपयोगी झाला गुरामला मात्र राजदरबारात नोकरी मिळाली तो राज्याचा मुख्य शिक्षणाधिकारी झाला

मातंगस्वामी कथा सफल्याचे सातून म्हणालं बुरून घातलेला नियम भग कैल्यान मातंग कायमचा लंगडा झाला आणि येथेच कायमचो बघून शक्ती कायमची घालवून बसला, ती मातंग मीच मातंगस्वामी म्हणून तुम्हाला आज शिकवितो आहे गृहभक्ती नसलेल्या शिष्याला कमीन चिन्हा लायत नाही. असे सांगत मातंगस्वामी जंगलत जयवत आपल्या कुठोरात गेले

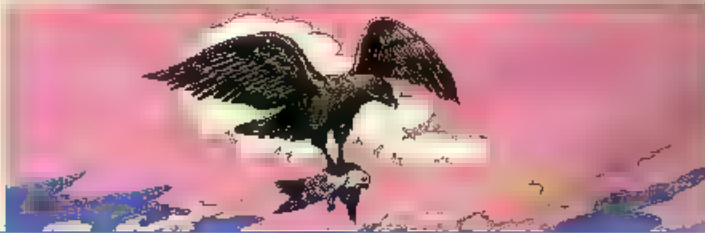
त्या दिवसापासून दिरूपान गुरूकुलाच्या एकाही नियमाचे उल्लंघन केलं नाही मातंगस्वामींची, लंगडेस्वामी म्हणून कधी प्रुड वट्टा सहपाठाचा संभोर केली नाही

वस्तादबायको

एका गावात एक कुटुंब वस्ताद भाणूस रहात असे त्याने ज्या बाईची लग्न केलं होतं ती मोठी वस्ताद होती नवरा मऊ स्वभावाचा असल्या कारणाने ती वास्ताच बदल झाली जमीन मऊ बायको लग्न होऊन नवी बाळी मेळून नदरा पुरवताती करावयाचीं सर्व कामे करीत असे परंतु हळूहळू बायकांमो करावयाची कामे सुद्धा एकेक करून त्याच्यावर वंजून पडू लागली. त्याची कायको शेतावरची कामे मुळीच करीत नसे तरी बरची कामे त्याला करावी लागत गाई गुरांची कामे त्यालाच करावी लागत बकऱ्या मंद्याची कामे ही तोंच करी एवढेच नव्हे तर पाणी आणणं, करे काढणं कपडं धुणं आणि चूल पेटविणं सुद्धा त्यालाच करावे लागत

इतके कष्ट व बायकोची चाकरी करून ही त्याला बायको तोंडाळा येई ते बोलायला कमी करीत नसे त्याने केलेल्या कामात चुका काढीत असे बायकोच्या शिष्या बाप ऐकायला किंवा सांपडली की कोचराण खेचतात, म्हणे काही वेळून वन ध्यावला सुद्धा त्याला वेळ मिळत नसे म्हणून कामा निमित्तच त्याला इकडे तिकडे करावे लागं तेव्हा त्याची बायको एका जागी स्वस्थ उभी राहून त्याला ऐकू आईल, इतक्या थोड्या वादाजात म्हणे "तुम्हाला एक काम घरत येत नाही पहिल्याने कोणते काम करायचे. नंतर कांणते, हे सुद्धा कळत नुही. अशा नवऱ्या बरोबर कसा संसार करावचा हो!" अशी ती कोसकोस भर दूर ऐकू जाईल अशा तऱ्हेने जोरजावची बायको इतकी बोलायची परंतु हो भाणूस एका शब्दाने उलट बोलत नसे.

त्याला अशा वायको बरोबर आडण करण मुळीच अवगत नसे त्याला पाहून शतर ओक हसतात हे त्याला कळत होते. तो आपल्या मित्रांना म्हणं- "कसाला हसतात वाह्याहो ! तुम्ही हसल्य धरी माझ्या घेतात चांगलंच पोक घेत !"

एके दिवशी वायको नवऱ्यावर ओरडली- "सच हूष लावले, तुम्ही करावयाचे काम नीट केले नाही म्हणून सर्व हूष बांधा मूर्ख !"

तो आश्चर्य करीत म्हणाला- "हूष नासलं थ्यातही माझीच चूक वाटते ?"

"नाही तर काय ? तुम्ही कुषाचे बांड नीट बांधले घुसले नाहीत म्हणून हूष नासलं ! वायको म्हणाली

"तुमच्या बांडवापरानून सर्व मांडी मीच माझ्याची हे मला नाहीत नाही ! हू आतां हे सांगते आहेत !"

"मी तरी कोणकोणती नामे करावयाची हो ? पुरुषांनी नमत म्हणतात ती तुम्ही नको का करावला ?" वायकोने चोराच्या उकट्या बोवा केला

"मला ते सर्व माहीत नाही. मी कोणकोणती कामे करावयाची, त्यांनी एक बावी हू करून घे ! ती मी केले नाहीत तर तू मावा काम घे ! हं नुसते तोही सांगून सांगणार नाही !"

तो वळत टाक व कागड घेऊन वसत्यावर त्याची वायको त्याने करावयाच्या कामांची वादी सांगू सुरुवाती. ती हनु-मानाच्या बोषटीसारखी वास्तव्य मली.

काही दिवस जोडले, संकतीचा बघ आला उखांच संकात म्हणून वायकोने बरीच कामे काढून अंगासमोरच्या पाण्याच्या खडपाशी ठी करू लागली नवरा कपडे घुसून पिलून वेत होता आणि बसकी ते वाळत झालीत होती. ते काम चालू असतांना तिच्या तोंडाचे चव्हाट बाळूच होते- "ज्यां सण जाहे रोजची कामेच सपली नाहीत आतां सणाची कामे केव्हा होणार ? तुम्ही वादी करून पंतलीत, काम उपयोग ? बाजूनाचला

पुरुष राहतात पण मी तुमच्या सारखा पुरुष मागूस कधी पाहिला नाही आमची आई तेव्हाच म्हणाली होती .."

ती बोलतच होती आणि तको व्हायला तो अपघात झालाच नवरा कपडे पिलून तिच्या हातात वेत असतांना तिने सड्याच्या बाजूला असलेल्या एका वाकड्या घोंड्यावर पाम ठेवला नवऱ्यावर तोंड घुसूच बेण्याच्या मायेसाठी पाम ठेवतांना दगडनीट पाहिला नाही तिने पांय ठेवला आणि धम्म-विही ती पांय पसलून सह्यात पडली

"बघो, मी मृदते आहे ! मरते आहे ! घर काढा !" वायको म्हणाली

"आ बुद्ध ! लढा झतका खोर कोठे आहे ! मानपर्यंतच त्यात पाणी आहे !"

"थडीत कापरे भरले आहे हो ! लौकर घेऊन मला वर काढा !" वायको घडीने कांपत म्हणाली.

"ते नाही होणार ! कामाच्या घादीत हे काम तु नव्हते मिष्टामला सांगितलंस ! कामे घुसकळ अजून करावयाची आहेत !"

"पहिल्याने मला बाहेर काढतां को नाही ? आई आई ! आत जळने सुद्धा आहेत हो !"

असे म्हणत वायकोने किंवाळी फोडली "अपघ ठरविलेल्या गोष्टी तु कातांच विसरलीस पांय मी घरो जाऊन वादी घेऊन येतो !" असे म्हणत नवरा घरी जाऊन वादी घेऊन वेऊन वाचू लागला

वायको घडीने आणि अडवाच्या मीठीने घरघर कांपत म्हणाली- "मी मरते आहे ती बावी अडवून टाका. मला लौकर बाहेर काढा तुमच्या पायां पडते !"

"तू ते म्हणालीच बरे काळे ! मा मावीची आपला आतां काही संबंध नाही पापुनं तू वायकांची कामे कर, मी पुरुषांची कामे करीन आहे कणूच तुला ?" नवऱ्याने विचारले

वायको "हो" म्हणाली. नवऱ्याने तिला सडपांतून काढून घरात पोचते केले तिला ऊब घावी म्हणून जाळ केला

त्या दिवसापासून वायकोने कधी ढोके वर करून तोंड उघडल नाही. तिची कामे तिनं नवऱ्याला सांगितली नाहीत.

माघ जन्म

ब्रह्मवत्त काशी येथे राज्य करीत असता बौधिसत्त्व मगध राज्यात एक भरीव दरीद्री म्हणून जन्मले आणि मगध राजाच्या पदरी नोकरी करू लागले. मगध आणि अंग देशाच्या मध्य वपानदी वहात जसे त्या नदीच्या पात्राखाली नागराज्य होते त्या देशाच्या राजाचे नांव चांपय असे होते.

मगध आणि अंगदेश दोघांमध्ये तेंढमी बुद्ध होत, अशा एका युद्धात मगध राजाचा पराभव झाला तो आपल्या घोड्यावर बसून पळत पळत वपानदीच्या किनाऱ्यावर आला तेथे तो शत्रूच्या हाती कैद होण्याच्या स्थितीत होता. शत्रूच्या हाती मरण वेध्यापेक्षा आत्महत्या करून घेणे आस्त बरे, असा विचार करून त्याने घोड्या सकट नदीत उरी देतली मगध राजा आपल्या घोड्यासह नदीच्या तळाखाली

असलेल्या नागराजाच्या राज्यसमत जाऊन पोचला.

नागराजा जन्मल्या सिद्धासना वरून उठला आणि त्याने मगधराजाचे आनवाने स्वागत केले. मगध राजाने आपली कहाणी थोडक्यात नागराजाला सांगितली.

“जे झाले त्याची आतां तुम्ही फिकीर करू नका, अंग राजाशी या खंपस तुम्ही बुद्ध करात त्या युद्धात मी आपल्याला मदत करीन!” असे आश्वासन नागराजने मगध राजाला दिले. बघत दिल्या प्रमाणे नागराजाने मगध राजास सर्व प्रकार मदत केली. अंगराजा मगधराजाच्या हाती त्या युद्धात मारला गेला. मगधराजा रोन्ही देशाचा राजा झाला. रोन्ही राज्याची भरभराट झाली व वैभव वाढले.

त्या वेळे पासून मगध राजा आणि नागराज दोघांची चांगली मैत्री जमली.

मगधचा राजा दरवर्षी एकदां आपल्या नोकरांकरांसह वपानदीच्या तीरावर जात असे. त्या दिवशी नागराज आपल्या लष्कराज्यासह सर्व वैभवाने प्रदर्शन करीत येऊन मगधराजाला भेटे, मगधराजा त्याला मूल्यवान व सुंदर गेट वस्तु देऊन त्याचा सत्कार करी.

मगधराजाच्या नोकरांचाकरांत बोधि शत्रु एक नोकर होते, ते सुद्धां दरवर्षी नागराजाचे अंगभूत म्हणत ते शत्रुले तेव्हा त्यांच्या दृष्टी समोर हूंच वैभव नाचत होते त्या कारणांमुळे म्हणून नागराज सरणपावला त्यांच्या सातव्या दिवशी ते स्वतः नागराज म्हणून जन्मले.

परंतु पूर्वं जन्मी एक पुण्यात्मा असल्या कारणाने त्यांना आपले नागरूप पाहून फार वाईट वाटले नागराजाच्या वैभवाची इच्छा समत असल्या कारणाने आपल्याला हा जन्म मिळाला या गोष्टीचा विचार करून त्यांना कारवाईत राहिले, त्यांनी आत्महत्या करण्याचा विचार केला त्याच वेळी सुमन नावाची एक माणक्या ते होते त्या जागी आपल्या सर्व सलीं दरीवर आली तिने त्यांना प्रणाम केला.

सुमनला पाहतांच नागराजाने आत्म-हत्याच्या विचार बदलला आणि सुमनशी विवाह करून नागलीकांत राज्य करू लागला.

परंतु काही काळ लोटल्यावर त्यांच्या मनात व्रते लढूळाने वगैरे करून पुण्य मगधन करण्याची इच्छा झळकली म्हणून त्यांनी माणलोक सोडून पृथ्वीवर मानव-लोकांत जाण्याचे मनाशी ठरविले. उपवास व्रत करण्याचे दिवस जाल की ते आपला राजवाडा सोडून एका हजरस्त्याच्या बाजूला एक भुय्याचे वासठे होते त्याला वेगोळ जाणून मनांत म्हणत, “मला कोणी गरुडपक्षी उचलून नेऊ दे, किंवा कोणी मावडा मला घेऊन जाऊ दे!”

परंतु त्यांना वाटले तसे घडले नाही रस्त्याने जाणारे येणारे लोक धाड्याला वेढोळे करून वसलेल्या नागाला पाहून

त्याला देव समजत त्याला चदन व फुले अर्पण करून त्याची पूजा करू लागले. जवळपास राहणाऱ्या लोकांनी त्या नागराजाच्या विळा भोंवती एक लहानसे देऊळ बांधले. निरनिराळे लोक येऊन, मूल प्रहिजे म्हणून त्यांचा आजार जावा म्हणून वायसापा सभोर नवस करू लागले.

नागराज सर्व बत्ता जपवासाचे दिवस अशात-हेने काळजावर घालवून घर महिन्यात कृष्ण पक्षातील प्रतिपदेला परत आपल्या घरी जात असे.

एके दिवशी सुमना त्याला म्हणाली-
“स्वामी, जायण पुष्कळ काळ आणि वेळा

मानव लोकांत जातो आहा. तो लोक घोड्याचा आहे, भयंकर आहे. तुमच्यावर काही कधी प्रसंग आला तर मला कसे कळणार?” मला कोण येऊन सांगणार नागराज सुमनाला एका सरोवरावर बसून गेला व म्हणाला-“हं पाणी पहा” मला कधी काही झाले तर हे पाणी गडबड होईल. कधी पाहण्यासाठी येईल. तसे काही न होता कोणी माहडा मला घेऊन जाईल तर हे पाणी तांबडे रक्तवर्ण होईल.

काशीचा राहणारा एक ब्राह्मण वरून तक्षशिला जाऊन तेथे यज्ञीकरण चिंता शिकला. परत येताना तो नागराज बाळ्यावर बेटोळे करून राहून त्याच रस्त्याने काशीला परत जात असतो आला. त्याला नागराज त्या स्थितीत दिसला. लग्न त्या तरुणाने मज टाकून नागराजासोबत वस करून घेतले. त्याला त्याने एका टोपळीत देवले व एका गावात येऊन जाऊन तेथे सांपाचा वेगवेगळा खेळ दाखविला.

तो खेळ पहायला आलेला गावकरी खेळ पाहून खूप आले आणि त्या ब्राह्मण तरुणाला रैसे आणि भूल्यवान वस्तू भेट म्हणून दिल्या.

वा सामान्यतः खेडेगावात इतके रैसे मिळाले तर सहस्रं खेळ दाखविला तर खूप रैसे मिळतील! असा लोभ अर्थातच ब्राह्मणाच्या मनात उपजला.

तो सांपाला बरोबर घेऊन काशीला निघाला. तो एका गाडीतून जात होता काशीला तो एका महिन्याने पोचला.

तो महिनाभर नागराजाला कडक उपवास बडला. ब्राह्मण तरुणाने सांपाला खायला म्हणून बडक घातले, पण सांपाने खाण्याकडे तोंड फिरवून ही पाहिले नाही.

“मी आहार घेत नाही तोंडच मला

सुटणार नाही.” ही घोष्ट नगराजाला चांगली कळली होती.

त्या ब्राह्मण तरुणाने काशी नगराच्या जवळ पासच्या गावात सांपाने पुष्कळ खेळ करून खूप पैसा मिळविला.

या सांपाच्या खेळाच्या बातम्या काशी-राजाच्या कानापर्यंत पोचल्या. त्याने त्या ब्राह्मण तरुणाला बोलावून आपल्या करमणुकीसाठी सांपाचा खेळ करायला सांगितले.

मध्यंतरी नागलोकात सुमनाला एक महिनाभर नागराजाला न आलेला पाहून

असा वाळी त्याला काही वेळाने हार झाला नाही अशी भीती वाटली. खरं माजिक तरुणाकडून या टोपळीतली कैद काय ते म्हणून ती सरोवराच्या काठी

आली. निरोवरागने पाणी तपिडेलाक जाले होते. कोणीचरी मात्रिक नागरावाला घळून घेऊन गेला असता ती पतीच्या सोप्याच विवाही घाटत अवकाशी करीत ती घेवटी काशीला आली.

ती तेथे पोचली तेव्हा नागरावाचा संज वास्तू होता. काशीचा राजा न मजा हो खेळ म्हात करमणूक करून घेत होते आपल्या बायकोला पाहून नागरावाने लाजून खेळणे बंद केले आणि घटादशी टोपलीत बाऊन बसला.

सुमनाने मानव शरीर धारण करून राजाकडे जाऊन विनयी केली—“मला पतिव्रता देण्याची कृपा करावी!”

इतक्यात नागरावा सुद्धा टोपलीतून सरपटत बाहेर आला आणि हर्षजन्य पश्चात असता एक सुंदर मानव पुरुष रूप झगट झाला.

काशीराजाने त्या नागदंपतीला पाहिले व खूष होऊन त्यांना आपला अतिथी म्हणून

एक आठवडाभर ठेविले. संहर तो ख्या नागलोकातील नागराजा आपल्या सर्व सपरिवार स्वरु त्या नागदंपती बरोबर नागलोकांत गेला.

नागलोकातील ऐश्वर्य, सुख आणि वैभवा पाहून काशीराजाला अवर्णनीय आश्चर्ये नाटले.

“इतक्या वैभववाली आणि सुंदर राजवाड्यात तुम्ही दोघे ख्यात असता तुम्ही मुलीच्या वास्तूकर वेढोळे घालून का पडून होतो? कारण काय?” काशी राजाने विचारले.

“राजा, पंथ इतके वैभव असून ही कमरहित अमणमाली खंदी तुमच्या मानव लोकात शक्य आहे.” या शब्दात नागराजान उत्तर दिले.

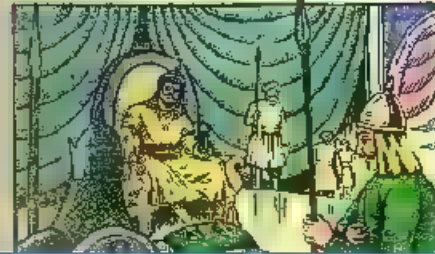
ते एकूण काशी राजाला परमानंद झाला तो आपल्या राज्यात परत गेला तेव्हा नागराजाने त्याला असक्य बहुमोल वस्तू देऊन निरोप दिला.

कृष्णकुमारी

राजस्थानातील उदयपूरचे राजा महाराजांच्या काळात अत्यंत वैभव आशी असे राज्य होते. महाराजा भीमसिंहा गान्धीवर असता अत्यंत सुंदर शहर म्हणून प्रसिद्ध होते.

त्या सुंदर महाराज महाराजांची मुलगी कृष्णकुमारी रूपवती म्हणून राजस्थानभर तिची कौतूक पसरली होती तिने सर्वत्र पाहून सर्व तिथी राजस्थान कुसुम म्हणून जाळवत. ती स्वभावाने बायली व मुशील होती. उदयपूरच्या प्रजेला तिचा अविमान बाटे.

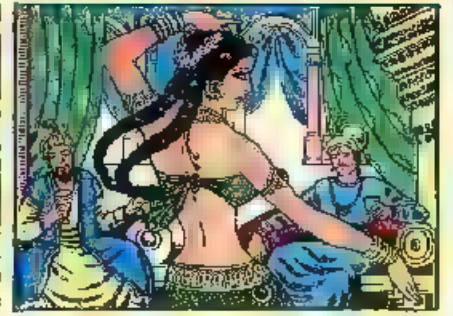

उदयपूरचा राजा जगत्सिंह याचे उदयपूरच्या राजवाड्यात विवाह करण्याचे ठरवून जाऊन दूत महाराजाकडे पाठविली. लोकरचे आपला निर्णय नळवितो असे सांगून महाराजाने हुंसात निराश विज्ञा, राणीचा विचार आणि म्हात्यांचा वस्ता जाणून तेथे महाराजाला जावयक वाटले.

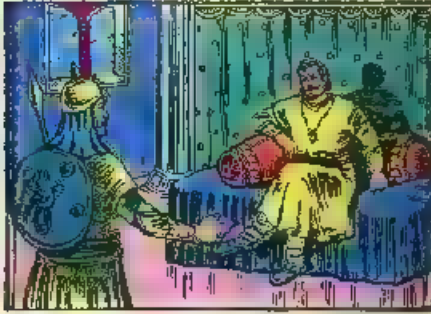

परंतु सगळेच काही दिवसांनी जयजयिष्ठ
जाई भास्वाळ्या राजा मानसिंह
याने आपला मुलूक झाले. युद्धात
जातसिंहाचा पराभव झाल्याने
मानसिंहने बाहेर गेले. परंतु जयजयिष्ठाने
भातला पराभव मान्य केला
नव्हो पट्टिणी होणे परंपराचे
हलकेरी झाले

मानसिंह याना असीरदान सावाचा
एक मिला होता तो मानसिंहला
उदयपूरच्या राजकन्येशीच विवाह
करावा, असे आज्ञा मिळाली
आलेलात वेळ राहिल. त्या भोवतालचा
मुलूक मानसिंह उदयपूरला वारंवार
आपला दूत पाठवू लागला

मुलूक संपल्यावर मानसिंहाचा प्रतिनिधी
उदयपूरच्या महाराजाला बेटला आणि
म्हणाला—“आमचे महाराज मानसिंह
उदयपूरच्या राजकन्येशी विवाह
करवानी याचा मज्ज झालेन मुलांन
आपल्या महाराजाचा अथ झाला
अहमदा करणाने या विवाहास आपली
संमती मिळेल असा आमचा विश्वास
आहे

खेचटी जमीनचाच एवढा उदयपूरला
जाऊन महाराजाला बेटला त्याने
धमकावले की तु आपली मुलगी
मानसिंहा झिनी नाहीस तर आम्ही
उदयपूरचा सर्वनाश करू तु आपल्या
मुलीचा वध केलास तरी माझे
परंतु अशतसिंहाची तिला विवाह होवा
कामा नसे या शब्दात त्याने
संमतावले

महाराजा व महाराणी विचारत
पडले. जयजयिष्ठ व मानसिंह कोचे
ही वस्त्रावेष रीति होते. कोषामाही
मकार दिला तर त्याच्या उदयपूरचे
वैर अटळ आहे. त्यावेळी दोघांपैकी
कोषा एकामाही हांड झेपा उरली
अशी उदयपूरला नव्हती

आपल्या धर्मशिरोधार्याने हेसक
कळल्यावर राजाच्या कुणकुमारी
जयंत दुखी व उदास झाली आपल्या
मुलूक उदयपूर नगर तप्त व्हावे हे
तिला कदापि पसंत नव्हते. तरी तिची
काही चूक नव्हता तिच्या माता-
पितरांवर मोठे संकट आहे. त्याची
तिच्याही दोलायचेंच सोडणे

सह्या विवरा खोट्याच्या आनंद
जयंतविना व मानसिय जडपुस्तक
स्वारीला आहे. इंदूरपुर जिवा
राजकन्येला हाण करून त्याच्या
त्यांचा विचार होता जयरावर
चकटाचा मानलो पहाती राजाचा व
राजपरिवाराचीच घरांना काय करावे
हेच सुचना.

एके दिवशी राजकन्या सोनली भाला
बारड अथे कारात कोणी व्यक्त
निष्ठाजनक शास्त्राचे हिने पाहिले
आणि ओरडली 'काबा' ती
गालेला जवानदार हा महापराचा
मलिकाईकच होता त्याने एक तलवार
दूर फेकली आणि पळून गेला.

आपला मुख्य नगराचे रक्षक कर
शकेल, जडून बोराभोठ्यांनी आ
कायावाडी जवानदारा नेमत हवी,
हे राजकन्येने सोडवले सर्वत्र दिने
आपला लक्षांना निज लक्षण बाजत
सांगितले तिला फार वाईट वाटने
तरी हसत ती निघ पावली अशा तऱ्हेने
दिने आपला कुटुंबाचे व राज्याचे
संरक्षण करण्यासाठी जयरावर केले

उतावळेपणाचो काप

सुसरा शहरात बळदुल राजाक गावाचा
एक व्यापारी रहात असे त्याला दोन
बुढी मुले होती. एकांचा तो व्यापारनिमित्त
जहाजांत प्रवास करीत निघाला आणि
एका बेटावर येऊन पोचला त्याला पुष्कळ
दिवस प्रवास करावा लागला होता. त्या
गावी कीमती वाढल्या असल्याः कौरभान
त्याने जे माल विकला त्यास त्याला
पुष्कळच फायदा झाला, त्या बेटाचे
मुखतानाने स्वतः व त्याच्या गलबताजवळ
थळून खूप मूल्यवान वस्तू विकत घेतल्या.
राजाकने त्या पूर्वी आपल्या गलबतातून
अनेक देशात प्रवास केला होता मुखतानाने
राजाकला आपल्या महालात येऊनानी
दिखी आणि तो त्या ज्या देशांचा प्रवास
करून आला होता, त्या त्या देशांतील
बहुम मुख्य पोष्टी विचारून घेतल्या.
राजाकसारक्या व राजाची व्यापाऱ्याकडून
निरनिराळ्या देशांची माहिती करून
येण्याची तीव्रइच्छा त्याच्या मनात होती
म्हणून मुखतानाने त्याला आपल्या
दरबारात काही दिवस रहायला सांगितले
अशा तऱ्हेने अनेक वर्षे कोटली
राजाची बायको काळजी कर लावली की
नवरा इतकी वर्षे परत का आला नाही?
ती आपल्या दोघां मुलांना बरोबर घेऊन
त्या बेटावर आयला निघाली.
काही दिवसांनी ते एका नदरात येऊन
पोचले
त्या नदरात राजाक ज्या देशात गेला
होता, त्या देशातून एक जहाज त्या
दिवशी रात्री इंधार असल्याचे राजाकच्या
बायकोला कळले दिने आपल्या दोघां
मुलांना पाठवून त्या जहाजावरून आपल्या
नविला दिवशी काही माहिती मिळाले का,
विचारून पायला सांगितले.

दोध जुळी भायडे त्या व्हानावर गेली ते जहाज आणखी कोणाचे नव्हते त्यांच्याच वडिलांचे होते रजाक सुलतानाचा निरोप घेऊन आपल्या गलबतास स्वदेशी परत येत होता जुळी मुले जहाजात गेली तेव्हा रजाक त्याची बंशाची पिशवी दिमली नाही, म्हणून आपल्या जालाशाबकळ बकळी करीत होता. ज्या बीराने पिशवी चोरली होती त्याने गलबतास नुकत्याच आलेल्या जुळ्या मुलांना शस्त्रांनं त्या दोघांनी पिशवी चोरली असल्याचे सांगितले

रजाक त्या मुलांना ओळखू शकला नाही व अत्यंत रागाने त्या दोघा मुलांना समुद्रात फेकून या असा त्याने सल्ला दिला

हुकूम झोडला. त्यांनी तगेच त्या दोघा मुलांना घेऊन समुद्रात फेकून दिले.

रजाकची बायको मुले परत आली नाही म्हणून रात्रभर काळजी करीत राहिली आणि उनाइसत्या बरोबर गलबता नमळ गेली. तिला पाहून रजाकला फार आनंद झाला परंतु तिने जेव्हा आपल्या दोघा जुळ्या मुलांना ओळख केला तेव्हा रजाक बापले दुःख आले शकला नाही रात्री त्याने ज्या मुलांना समुद्रात फेकविले ती आपलीच मुले असल्याचे रजाकला कळले.

मुले कधीतरी किनाऱ्यावर वतील ही आशा घेऊन दोघां आई वडिलांना रहावे लागले दोघांनी कित्येक दिवस समुद्र किनाऱ्यावर हुडकत राहल्यावर मुले मिळाली नाहीत म्हणून स्वदेशी प्रवास केला. आणखी काही काळ कोटला दोघांनी कोणाला तरी दत्तक म्हणून घ्यायचे ठरविले. एके दिवशी रजाक मुलांनाच्या बाबारातून एका वरुण मुलाला विकत घेऊन घरी आला

त्याची बायको त्या मुलाला पाहतांच नकळाला म्हणाली "तुम्ही ओळखत नाहीत का? हा आणखी दुसऱ्या तिसऱ्या कोणी नसून आपल्या जुळ्या मुलांपैकी धाकटा!" तिने त्या तरुणाला बोळून घट्ट पोटाशी बरेच होते

रजाकला ते ऐकून व त्या मुलाला पाहून जो आनंद झाला तो एवढा तेवढा नव्हता. त्याने त्या धाकट्याला त्याच्या शोरल्या भावा विषयी विचारले. त्याला त्याच्या मोठ्या भावाचे काय झाले माहीत नव्हते. समुद्रात पडल्यानंतर बुचकळ्या खाव असता त्याला एका पडान नात्याने पाहून त्याचे रक्षण केले व मुलांनाच्या एका व्यापाऱ्याला विकले.

सहा महिने लोटायच्या बात पितापुत्र दोघा काही व्यापाराच्या वस्तु घेऊन आपल्या गलबतास असून निघाले आणि एका बेटांत येऊन पोचले. धाकटा साऊ काही अमूल्य वस्तु घेऊन त्या बेटावर राज्य करणाऱ्या सुलतानाचा देण्यासाठी त्याच्या महालाकडे निघाला.

सुलतान त्या बहुमूल्य वस्तु पाहून फार खुश झाला त्याने धाकट्याला काही दिवस त्याचा अतिथी म्हणून रहायला विनंती केली. असा सल्लो त्या दोघांमध्ये परस्पर स्नेह वाढला त्यांना सुलतानाच्या पश्चारातीव काही जगांना राग झाला. त्यांनी छोट्याला जाळ्यात पकडण्यासाठी कट करायला सुरवात केली

एके दिवशी संश्रयकळी सुलतान एकाएकी बाजारी पडला. सुलतानाचे काही अधिकारी त्याचा द्वेष करीत

असल्यामुळे सुलतानाला ते त्याच्या आचारात काही अपाय करणं अशक्य नाही, असे धाकट्याला वाटले. असा लोकांच्या हातून सुलतानाला बांधविणे आपले कर्तव्य आहे, असा त्याने निश्चय केला

असा विचार करून धाकटा सुलतानाच्या झोपायच्या खोली बाहेर जंगलपर्यंत तलवार उभारून उभा राहला उनाइसत्यावर सुलतानाला थोडे बरे वाटले

रात्री अधिकार्यांनी धाकट्याला सुलतानाच्या झोपायच्या खोली बाहेर तलवार उभारून फिरत असल्याचे पाहिले होते म्हणून ते सुलतानाचे कान भड लावले—“रात्री व्यापाऱ्याच्या मुलाला

सांपायच्या खोलीकडे जातोना आपली पाहिले त्याच्या हातात तलवार होती. आम्हांला पाहून तो गप्प राहिला. ताहीतर त्याने तुमचा सुनच केला असना. त्याला ताकडतोब काशीची शिक्षा करावी”

सुलतान काही वेळ विचार केल्यावर म्हणाला-“असली चाई आणि उतावळेपणा करून कोणत्या दुष्टांच्या रागाला मी कारण होईन. सांगणे कठीण तरी त्याला मुसंवाय टाका. पुढं काय करायचं ते सर्व श्रीकृष्ण करून ठरवील.”

ही बातमी कळल्यावर रजाक सुलतानाकडे येऊन म्हणाला-“सुलतान, माझा मुलगा अपराधी आहे की नाही या विषयी प्रथम चौकशी करावी घाईगदीत करून नथ काही काही वेळा त्यामुळे नुकसान होण्याची शक्यता आहे मी अशीच एकदां घाईगदीं केली व परिणामी मला आयुष्यभर दुखच अनुभवावे लागले

सुलतान ते ऐकून जकित झाला व त्यान विचारल-‘काणते ते काम?’

“मी आपल्या पाहिल्या जुलमा पाराना समुदात करून दिलं होते. हे तुम्हांला खरे वाटेल का? असे सांगून रजाक वळलेली तल धटता सांगितली

सुलतान धानदान ओरडला-‘म्हणजे बच्चा जातं. मी कैदेत राकला आहे ती माझा धाकटा भाऊ को? असे म्हणत सुलतानानं रजाकला मिठी मारली.

आपला थोरला मुलगा जिवंत असल्याचे ध्यापल्याला कळले त्याला परवानाद झाला सुलतानाने लगेच आपल्या धाकट्या भावाला सोबवून बोलाविले

हाल असे की एका कोळ्यात बोरक्याला वाचविल थोरला पा वंटावर जाला वंटावरच्या मुलतानाला मुलगा नव्हता त्यानं थोरल्याला बत्तकं पडून मृत्यु समयी त्यालाच सुलतान कैल

अशा तऱ्हेन ही गाष्ट मुखात ठरली आई मुलांची भंट झाली आणि पुढील आयुष्य मुखाचे झाले

त्यान सर्बिस्तर ती गाष्ट सांगितली

साठा आधार

सिंहावल नावाच्या एका खंडसावात रघुनाथ नावाचा एक गरीब माणूस रहात वसे. तो शेजारच्या शहरात एका दुकानात हिशेब लिहायचे काम करी. त्याबद्दल त्याला दरमहा दोनशे रुपये पगार मिळे. लहानपणीच त्याची आई जारली तेव्हा त्याची धाकटी नाबरी सख्खाई यानीच त्याला वाढविले त्यांना एक मुलगी होती तिचे लग्नाचे वय झाल्यावर त्यांनी तिचे लग्न करून दिले मुलगी सासरी निवून गेली नाबरी आचमाकडेन रहात असे.

रघुनाथ दिसावला बंतावाच होता. नंतर सामान्य पगारवाला तरी सुदैवाने त्याचे लग्न एका धात्या गोऱ्या सुंदर मुलीशी झाले त्याच्या बायकोचे नाव लावण्यावती तिचे आईवडील गरीब होते म्हणून सरिवाच्या घरातच मुलीला देणं त्यांना परवडले.

हे लग्न झाल्याआधी लावण्या स्वतःच्या रुपावर इतका गव करी की काणत्या तरी मोठ्या जमिनदाराच्या मुलाशी आणले लग्न होईल म्हणून स्वर्ग रवाना गहात असे परंतु रघुनाथशी लग्न झाले तेव्हा तिच्या सवें भाषा आकाशावर पाणी पडले तिला ते लग्न मुलीच जावतल नाहा रघुनाथची नाबरी सुखताई जावण्याच्या आई वडिलांना म्हणाली हांतो. “आम्हांला हुडा मानपात घगोरेची मुलीच ह्या नाही मी देवाजवळ अशीच शपथ घेतली आहे लावण्याचे आईवडील म्हणाले तुम्ही मागितलात तरी हुडा देण्याची ताकद आम्हांला नाही”

परंतु ते सर्व संभाषण ऐकून लावण्या मात्र मनासऱ्या कार कुढली आईवडील तर मुलीच्या व्हाणातून मुक्त होणार म्हणून आनंदात होते

काही असो लावण्या सासरी बाली ते सासर तिका मुलीच लावडले नाही. म्हणून सासरी काही त्या दिवसापासून ती हुंडा न मागण्याच्या संकल्पाने मावशीवर चिडलेलीच होती त्यांना ती बापला शत्रूच समजते.

एक सहिष्णू जंतूच कोटला वसेल ती एकदिवशी रात्री संवयाला म्हणाली—
“हल्लीच्या काळात स्वतःच्या हासूला मुळा संवयाला कमीच झाले आहे, मावस लासुबाईना कोण संवयालाच आहे! तुम्ही आपल्या मावशी बाईना रथांच्या मुलीच्या घरीजा, म्हणत!”

“हे तू काय म्हणतेस ब! मावशी म्हणजे आपल्याला थोडी नाही का? तिचा केवढा

आचार आहे. घरातली मोठी माणसंय बडी बडबणीला हुवी असतात” रघुनाथ म्हणाला.

ते ऐकून लावण्या थोडी चिडून म्हणाली—
“अहो बरेच आपल्यालाच पुरे पडत नाही. तुम्ही सध्यापर सिकरी करता का? वा दुष्काळात आपली एकाला पोसणं म्हणजे संकटच नाही का?”

सोमारच्या खोलीत सध्याई झोपली होती, ती पाहू पाहता म्हणून उठली होती. तिने ते संवाचण ऐकले तीने उजाडल्या बरोबर काही कारण सांगितल्या शिवाय मुलीकडे आयचे ठरविले. रघुनाथला त्याचे फार वाईट वाटले. परंतु बापकोच्या भीतीने तो काही बोलला नाही.

त्याने भाड्याची गाडी ठरविली आणि मावशीला पोचवून परस्पर कागावर सहराकडे गेला. परंतु जवळीक सात्तामुळे काम संपवून निघायला संध्याकाळची वेळ होत आली.

सहरातून मावा मावशी वाट थोडी लांबची होती एक जवळची घाट रानातून जात असे. तरी त्याचे पत्र स्थान पाटला लागले. लोकर परी प्रोवायच्या विचारांत पाऊलवाट बुड्या गतलेल्या वाटने तो निघाला हुंडा. तो रानाच्या मधली थडोथड घाट काही होती तेथे शेंबला

तापयित चांगली राख झाली होती परंतु पोपिडेचे लक्ष्मचांदने पडले होते.

तो एका झाडाखाली पोचला वसेल. नसेल, झाडाची पानं वाजली आणि एक कर्ण कठीर आवाज झाला— कोण, ते कोण येते आहे? ते मागतो ते दिवले पाहिजे!

रघुनाथने मान वर करून पाहिले. ते जांगळाचे झाड होतं, तो म्हणाला—
“जांगळाचे झाड काय देणार? जांगळच ना?”

तुसऱ्या क्षणाला त्याच्या पायाजवळ एक जांगळ पडले. ते उचलून ह्यान पिशवीत टाकले आणि रघुनाथ पुढे निघाला.

आणखी काही अंतर चालून गेल्यावर आपखो एका झाडाची पानं हलली व बाजूला त्या पाठोपाठ कानठळ्या बसतील एवढा मोठा आवाज झाला—“काही देणार नाही तुला मी काही देणार नाही!”

ते झाड कवठाचे आहे, हे रघुनाथने चटपिशी ओळखले, म्हणाला—
“कवठाचे झाडच ना? ते काय कार तर एक कवठ देईल!”

तुसऱ्या क्षणाला एक कवठ झाडावरून रघुनाथच्या पायाजवळ येऊन पडले रघुनाथने ते बुद्धा जखमून आपल्या पिशवीत ठेवले. तो आणखी काही अंतर चालून गेला वसेल आणखी एका झाडाची पानं हलली आणि वाजली. त्या पाठोपाठ

आणखी मोठा कर्णकठोर आवाज झाला—
‘पोचते करीत, ये! विचारले त्याच्यावर विचार करणार नाही देईन! ये!’

रघुनाथने काय शब्द केले आणि लक्ष पूर्वेक पाहिले ते आंब्याचे झाडच ना? काय देणार? देऊन देऊन एक आंबा!

लगेच त्याच्या पायाजवळ एक बांबा येऊन पडला. रघुनाथने तो आंबाही आपल्या पिशवीत ठेवला काही वेळाने तो घरी बघून पडेला.

लावण्याने पिशवीत ती तिन्ही फळ पाहिली व आश्चर्यचकित होऊन तिने विचारले—
‘हा मासम नसुन ही फळ कशी काय हो मिळाली?’

रघुनाथन जे घडल ते सवे जसेच्या तसे सांगितल.

‘जोवण्यमने’ रघुनाथ कडे रांगाने पहात विचारले—‘थोवेंळी खुटी कोठ पड्याण ठेवली होतीत का ? तुमच्याशी बोलली ती सावे नव्हती, ती भुते तारी होती किंवा वनदेवी असली की फार परोपकारी असतात हे तुम्हांला माहीत नाही, वाटते ?’ अशा सध्याकाळी त्याच वाटेन या त्याच्या जवळून काय मागून घ्यायचे ते मी सांगते !’ तिला रात्रभर क्षीपक आली नाही काय चांगले, ‘मावाचू विचार करीत राहिली खूप जिवार कहंय काय मगायचे हे करून तिन नवऱ्याला सांगितल

दुसऱ्या दिवशी रघुनाथ अघार पडल्या तार जंगलाच्या वाटेने निघाला. तो जांभळाच्या झाडाजवळ पोचताच पाऊल लागला पानांच्या त्रावाजा बरोबर त्याला त्या रात्री ऐकू आलेलं वाक्यही ऐकू आलं. बायकोनं सांगितलं होतं ते आठवून रघुनाथ म्हणाला ‘जांभळाच्या झाडा ! मला सोंदय दिलंस तर किती मानवित हाईन मी म्हणून सांगु !’

झाडावरून त्याच्या अगावर पाण्याची धारच पडली, विजेच्या उजेडात रघुनाथने आपलं अंग पाहिले ते गिरे पान झाललं पाहून त्याला अचानक झाला.

तो कवठाच्या झाडाजवळ पोचण्याच्या आत कानाचे पवडे फाटलील एवढा विजेचा कडकडाट झाला आणि जांभळाचे झाड जळू लागल आणि कोसळलं.

कवठाच्या झाडाजवळ पोचल्यावर म्हणाला—‘कवठाच्या झाडा, असल्या ऐडवयें दिसेल तर किती छान होईल रे !’

त्याच्या पायाजवळ एक रिकामी पिशवी पडली ती रघुनाथन हातात घेतली मात्र पिशवीतून सोन्याची नाणी जमिनीवर खणखण आवाज करीत पडू लागली थोडा तो पिशवी मंडून जंग माथयच नव्हते त्यानं भराभरा तो नाणी उधळून मरली आणि ते ओझ उधळून भाऊ लागला

तो आंब्याच्या झाडाजवळ पोचला असेल नसेल, एक बीज कडाडली आणि कवठाचे झाड कोसळलं

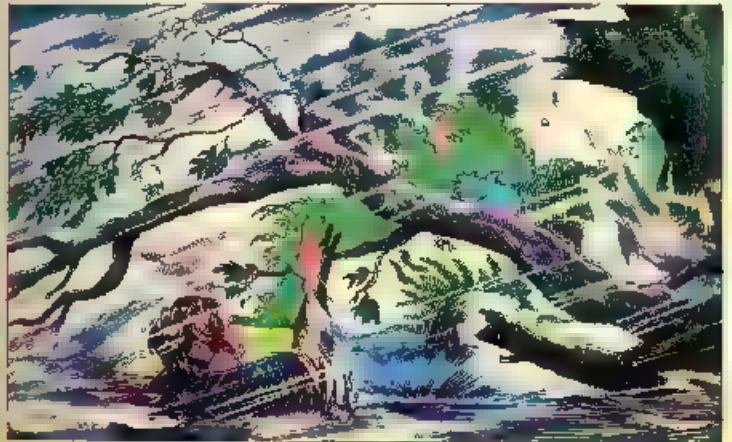
रघुनाथ आंब्याच्या झाडाच्या फांद्याकडे पाहून म्हणाला—‘जोन्या, तू माझावर नशिवाचा वर्षाव केलास तर चांगले होणार नाही का ?’

त्या पाठोपाठ त्याच्या बोक्यावर काही तरी कडल्यासारखे झाले. परंतु त्याने जांचपून पाहिलं, त्याच्या हाताला काहीच लागले नाही रघुनाथ तेवून विचारला मात्र, बांब्याच्या झाडावर मुद्दामोव पडली

त्यानंतर रघुनाथन घराची वाट धरली, जोराचा गर वारा मुडला असल्या कारणाने आणि मोठेरा भरलेल्या पिशवीचे ओझ

बहात असल्या कारणाने रघुनाथला पुढे धाऊन टाकणे सुद्धा कष्टसाध्य भासू लागलं तो एका उचबट्यावर चढून बसल लागलाच पाय चक्करला आणि बाजूला असलेल्या चिखलाच्या खड्यात पडला. सोन्याची नाणी भरलेली पिशवी चिखलाच्या तळात रली त्याने सवे जंग बांधापर्यंत चिखलात रतजे

जाता रघुनाथला आणि वाचत नाहीसे वाटलं परंतु त्याचे अदृष्ट अनुकूल होते अकस्मात शेजारी एक झाड होतं, त्याची फांदी मोडून त्याचा हात पोचेल एवढ्या बंदरावर चिखलात पडली त्या फांदीचा बाजार घऊन तो चिखलातून कसाबसा बाहेर आला.

रघुनाथ पुर्वेकड पांढरे काटू लातण्याच्या सुमारभ्र वरी पोथला आणि वेगूळ होऊन पडला. फतीला त्या अवस्थेत पाहून लावण्या कार धावलेली गेली काय करवे, विचारायला घरात कोणी अनुभवी थोड भावूक नाही किफसंध्य विमूढ स्मितीत लावण्याने सखुवाईकडे तिरोप पाठविला

बुसरच्या सुमारभ्र खंडीभर दु.वाचे आंखे वहात सखुताई आल्या तिने उपचार केले व एका महिन्यानंतर रघुनाथ बरा झाला. त्याला जंगलात मिठाजल सोने आणि शरिराचा सुंदरपणा गंलाच, अंगावर कायलेल्या जखमांचे वग दिवू लागले!

बडल त्याचे वषांन एकून सखुताई लावण्याला म्हणाल्या तू आपल्या नवऱ्याला, पहिल्या भुताजवळ सोदये मागायला सांगितलंस सोदयेपिशा कारभयच कृत्य आहे! त्याच्या धावून दुसऱ्या भुताने दिलेल सोने कुकटच! कोकटच्या भुताजवळ

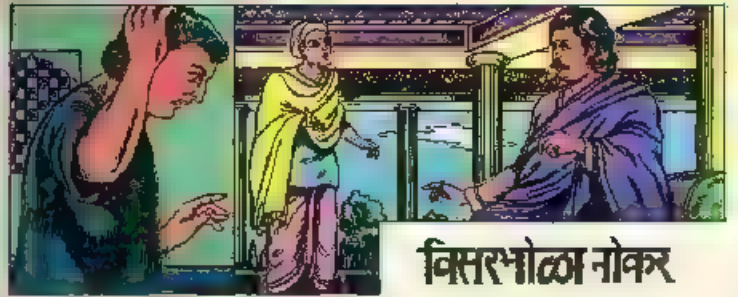
त्याने अदृष्ट भागितले तेथे कामाळा बाले, व ही वांचला "

"तुम्ही तेव्हा सत्ता लायला नव्हता, भावशो! म्हणून मी अविबेकान ती इच्छा प्रगट केली, मृतले आणि इतके कष्ट सहन करावे लागले." डोळ्यात पाणी आणून लावण्या म्हणाली

"जखून काही निघवले नाही म! त्याने नशीन चांगले आहे. त्याने कष्ट केले तर हो लोकर घर बंदेल आमुक घर सुखाने रहा!" असे हांगून सुखताई परत जायची तयारी करू लागल्या, त्या पेट्रीत आपली सहाडी वगरे मोट ठेवू लागल्या

बडल्यात आलेल पाणी टिपीत लावण्या दोन्ही हात जोडून म्हणाली—"मावशी, मी मूर्खपणा केला, त्या बदल क्षमा करा तुम्ही कोडन बाळ नका. तुमच्या शिवाय आम्हाला मोठा जावार कोण आहे?"

लावण्यात झालेला बदल सखुवाईचीच नाही, रघुनाथन सुद्धा ओळखला. त्यांन कार भावर झाला

विसरभोळा नोकर

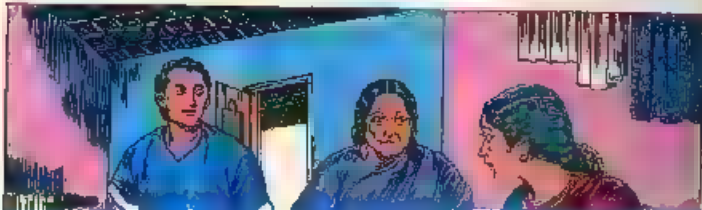
आवेयपूरचा जमिनदार स्वामराज शिंप्या कचेरीत सिद्धू नावाचा एक नोकर होता. तो भयंकर विसरभोळा होता. आता एकलेले थोड्या वेळाने विठरे गावकाचे एक काय सांगितले की दुसरेच एखादे करू लागे. वग तो नम्र स्वभावाचा आणि झूप मेहनती होता म्हणून त्याने कितो ही चुका केल्पातरी जमिनदार त्याला माफ करी आणि गप्प राहो

एकदा रात्री जमिनदार साहेबाचे एकाएकी पोट दुखू लागले त्यांनी सिद्धूला बोलावून लक्ष्मण शास्त्री बेलदुवांकड जाऊन पोट दुखी करिता योग्य औषध काय ते बेलदुवांमार्फत सांगितले. सिद्धू बेलदुवांकड गेला, आणि पाच तासात त्यांनी दिलेले औषध घेऊन आला. परंतु ते औषध घेऊन ही त्याचे पोट दुखणे बंद झाले नाही.

जकाट्यावर बेलदुवा जमिनदार साहेबांची तळेत कसो आहे, एहगळा आले व त्यांनी विचारले—"कस आहे हो, बोकें?" जमिनदार साहेब सताएले त्यांनी विचारले—"यका बोकें दुखी आहे म्हणून कोणी सांगितले? मी सिद्धूला पोट दुखत आहे, म्हणून हांगून पाठविलं होत. तुम्ही याआ जावे ध्यायला बोकें दुखीचे औषध पाठविलेत की काय? तुमच्या मुलं राजभर तळमळत पडलं आहे!"

बेलदुवा दचकून म्हणाले—"तुम्ही बस का कोलता आहा? सिद्धूने तुम्हांला बोकें दुखी असल्याचे सांगितले. म्हणून बोकें दुखीचे औषध पाठविले होत

जमिनदाराला चुक झाली ती सिद्धूचीच हे कळले. रात्री त्यांना जे कष्ट सहन करावे लागले त्यांची वाढवण झालावर

त्यांनी सिद्धूला बोलावून त्याला फोलावर बसवले. "कायरे, तुझ्या विसर भोळेपणा मुळे मला सारखर काष्ट सहन करावे लागले. तुझ्या सारख्या विसर भोळेपणाला नोकर म्हणून मी ठेवले, ही माझीच चुक! तुझ्या वा विसर भोळेपणा मुळे माझा कधीतरी जीवच जाईल. आज पासून तू निघून जा!" असे सांगून त्याला जो पगार मिळावयाचा होता तो देऊन कामावरून काढून टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सिद्धू नहमी प्रमाणे जमिनदाररच्या घरी कचेरीत हजर झाला. जमिनदारांनी रागातून त्याच्याकडे एकदा पाहिले व म्हणाले— 'कायरे, तुला मी काळ कामावरून काढून टाकतो आहे, म्हणून सांगून तुला सर्व पगार वगैरेसुद्धा दिलेला, पुन्हा कशासाठी आला आहेस?"

"होय माळक तीच शेण्ट मी विसरला. यापुढे मी कामावर येणार नाही." असे म्हणत सिद्धू कपड्यातील काही पैसे काढून म्हणाला "मला काळ तुम्ही हे

पैसे कशासाठी नदी दिलेत ते ठेवून घ्या' असे सांगून जमिनदाराचे पगार म्हणून संपून विलंबे पैसे त्याच्या संधोर ठेविले आणि तेथून निघाला.

जमिनदाराला त्याबद्दी सिद्धूच्या विसरभोळेपणाबद्दल राग द्यायच्या ऐवजी हसू आले व थोडी कौतुह्यी आली. त्यांनी त्याला परत बोलाविले व म्हणाले— "बरे विसरभोळेपण' हे पैसे तुझेच आहेत! काळ तुला कामावरून काढल्यांना तुला सायचा होता तो पगार दिला होता. हे पैसे पैसे'

"अरे हो, की! तीच शेण्ट मी विसरला" असे म्हणत सिद्धूने ते पैसे घेतले आणि निघून जाऊ लागला.

जमिनदारांना त्याला थोड्यायला समजिले. म्हणाला— 'मी' तुला पुन्हा कामावर ठेवीत आहे. आत जा! असे सांगून दुसऱ्या एका नोकरीला विसर भोळेपणावर ओषध काढी आहे का' हे विचारायला येथेचुंवाकडे पाठविले.

विष्णुपुराण

रामाचा राज्याभिषेक झाल्यावर तो घडलेच नाही. रामाच्या राज्याभिषेक वेळ लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न यांच्या या दशेला पोचला आहे.

सदतीने राज्य चारभार पाहू लागला. रामाचा कारकीर्द सुरू होताच प्रजा सर्व प्रकारे सुखी झाली.

एकदा एका खेडेगावात राहणारा एक ब्राह्मण आपल्या पांच वर्षाच्या मुलाने शेत घेऊन राज द्वारी आला आणि रडू लागला. त्याला तो एकुलता एक मुलगा होता. त्याने अकाली मरण झाल्याने तो रडत होता. त्याच्या

राम लक्ष्मणाला म्हणाला— "तू जाऊन त्या ब्राह्मणाचे शेतवेत कर आणि त्या प्रकारे राज्य कारभार पहात असेल तर सुलाळा असे अकालमरण येणंय खरंय नंतर तो धनूष्यबाण घेऊन पुष्पक विमानात नावी. इक्ष्वाकु वंशात असे पूर्वी कधी

या दशेला पोचला आहे. चित्ति होऊन आपल्या मध्यांना आणि वसिष्ठादी ऋषिदर्याला बोलाविले आणि त्यांना ब्राह्मणाच्या मुलाचे अकालमरण झाल्याचे सांगितले. त्यावर नाशदाने शत्रुक नावाचा एक ऋष तपस्वर्या करीत असून ते कार्य कुमभर्मा विरुद्ध असल्या कारणाने बालक मरण पावल्याने शांतितलं

विशाकडील देस फिरून पाहिला तसेर तो दक्षिणेकड गेल्लो, तेचें त्याने एका सरोवरात डोक्यावर उभा राहून तपश्चर्या करीत असलेल्या एका माणसाला पाहिल्लें.

राज पुण्यक विमानांतून उतरला आणि तलवार जपमून त्याने शंभूकाने डोके उठविल्लें. शंभूकाने डोके डोळें जपमून रामाला पाहून म्हणाल-“राघवा! मरण हे अटळच आहे! तू त्याला कारण लाळास. एवढेंच! वर्षांभर चर्माच्या बंधनात सांयडलेल्या निरनिराळ्या वर्णांचा जो सवाज आहे त्याचा तू राजा आहेस. राजा हा प्रजेचा सेवक असतो. त्या कर्तव्यकर्माने

तू पाळन केलेंस म्हणून तुला बाईट वाटून घ्यायचे काही कारण नाही. तुला कोणतेही पाप वागूळें लागणार नाही. मी आपल्या जाती व वृत्ती पलीकडचा एक योगी आहे! विष्णूकडून सायुज्य मुक्तीचा लाभ मला होत आहे.” असे सांगून डोळें मिटलें.

शंभूकाची बायको कपिला रामाला म्हणाली “हे स्रोतापती! राजाच्या कर्तव्याचे पाळन करीत असतां तुझ्या सवोर पुर्वें पुर्वें नव्हतेंचें प्रसंग येताळें त्यांची ही सुरवात-नाचो आहे! मी माझ्या पतीबरोबर जानराने जात आहे. तू बुद्धिचिंत होऊन आपल्या कर्तव्याचे पाळन कर!” असे सांगून तिन पतीच्या चितेवर उडी टाकून सहगमन केलें.

राज परत यंत असतांना वाटेंत घुबडाचे एक मांड होतो, त्याच्या डोळीत एक चार शिरली होती. तिला सिसाच म्हणून रामानें तिच्या डोक्यात एक चापटी मारली. त्या पाठोपाठ त्या वारीचे रूप गेलें आणि ब्रह्मदेव नावाका राजा शापमुक्त होऊन गेला.

विश्वामित्रान् रामाच्या कडे येऊन शकून नावाच्या राजानें जपमान केला होता म्हणून त्याचा वध करावा म्हणून आज्ञा केली. राम जंगल वृक्षची आज्ञा

शिरसावध मानून शकूनचा वध करण्यास निघाला.

हनुमंताची आई अंजनादेवी हिने प्रकृताला आश्रय दिला हनुमानानें आईचा मान राखण्यासाठी रामनामाचा जप करीत डोळें रामनामाला मिटून निवडना लातीने तोंड दिलें. रामानें सोडलेला बाण हनुमंताच्या छातीत लीन झाला.

ज्यांच्यामुळ रामहनुमान यांचे हे वैर झालें त्या विद्वानांनी शकुताला समा केली आणि तेंचून निघून गेलें.

एकदां मध्य रात्रीच्या सुमारास एक कुवा रामाच्या शयन गृहा जवळ आला आणि त्याने त्याच भिंतावा म्हणून वार्तनाद केला रामान लयच येऊन कुवाच्या जलमेतून वृक्त न्हात होते ते धांवजिले.

कुवा म्हणाला-“गेल्या जन्मी मी पुजारी होतो म्हणून कुना म्हणून जन्मलो, निष्कारण मला मारणाशाला पुजारी म्हणून मनाचें हीच त्याला दाम्य शिक्षा होईल. त्याची खलम भरली गेली व डो कुना जातदान परत भेळा.”

राज्य व्यवस्था उत्तम तऱ्हेने चालली होती, इतकी की कोणत्याही प्राण्याला दुखा वाद होऊ नये याची काळजी राजा बळगतीत असे “ज्या राज्यात परक्याच्या

घरात राहून बाजेच्या पत्नीला घरात व्याशचे लाजिरवाणे काम करणे राजकृत्या रामासारख्याला कसे होभते?” असे दुर्वचन एका सामान्य माणसाच्या तोंडी माहेर पडले.

रामाने लक्ष्मणाला म्हणून सांगितलें, सीतेला जवळपास पांचवून सोडून ये लक्ष्मण तूचो वैशात “म्हणाला त्याला वसर देत राव म्हणाला-“लक्ष्मणा, विचार कर, एक सामान्य माणूस म्हणाला तर कित्येक जप भनात असूनही बोलत वसतील, जसे नाही का वाटत तुला? राज म्हणचें जमीन मळें, जमिनीवर राहणारी प्रजा आहे! त्या न्यायाने व

धर्माने रक्षण करण म्हणजे तलवारीच्या धारेवर चालण्यासारखे आहे. स्वाधीनता येथे वाग्या नव्ही. हुबयाला दशासासखे करून कर्तव्य पाळत करावे लागते. असे लक्ष्मणाच्या सांगून पाठविले.

मुनिपत्नी बरोबर रहावेसे वाटते आहे. असे सीता एकदा म्हणाली होती त्याची आठवण करून देऊन लक्ष्मणाने सीतेला रथात बसवून देऊन अरण्यात सोडले. पण त्याला वाईट वाटले व तो म्हणाला-“तनुमत्तानं तेव्हा संजीवनी आणून मला कशाला वाचविले?” त्याने असे म्हणत आपली छाती बडबून घेतली.

वाल्मीकि मुनी सीतेला आपल्या आश्रमात बोलावून घेऊन गेले. सीतेला आश्रमात लवकुश ह्याने सुंदर अळू झाळे अयोध्येत अनाष्टी मुळे दुष्काळ पडला. सीतेच्या विरहाने आधीच दुःखी झालेल्या रामाला लक्ष्मण यज्ञ करावा असे पोरने मोठ्यांनी सांगितले. सीतेची सुवर्णहूर्ती करून रामाने यज्ञ दीक्षा घेतली. वाल्मीकी ऋषींना रचलेले ताम्रपत्र मात लवकुश अयोध्येला आले. मुनिबालक म्हणून त्याचे वर्णन करण्यात आले होते. रामाच्या मनात त्यांच्या विषयी नातसत्य भाव उत्पन्न झाला. रामाने त्यांना बनेक भेट वस्तू दिल्या.

यज्ञाचे जत असता लवकुशांनी त्याला धरून आश्रमात बांधून ठेवले व त्याला सोडले नाही.

लक्ष्मण वाईटाला सोडविण्यासाठी ससेन्य आला. त्याला व नंतर भरत आणि लक्ष्मणाच्या मुखां मुद्रांना बाले असता लवकुशांनी धायाळ केले. शेवटी स्वतः रामाला धुंद करावे लागले.

आईचे स्मरण करून लवकुशांनी रामावर बाण सोडला. राम मुखा बघुद्ध होऊन पडला. सीतेने स्वतः येऊन रामाला धुद्धीवर बाणले. सर्वजण त्यानंतर एकामागून एक धुद्धी वर आले.

वाल्मीकींनी लवकुशांना व सीतेला रामाला ओंपविले. राग सीते सह सिंहासनावर बसला व लवकुशांना मांडीवर घेऊन त्याने त्यांना युवराजपद दिले.

नंतर रामाने सीतेला तिचे पवित्र अयोध्यावासियासमोर सिद्ध करायला सांगितले.

सीता अयोध्या नगरीच्या केंद्रस्थानी उभी राहून आकाशाकड पाहून अयोध्यत पाऊल पदाव अशी प्रार्थना करू लागली. रया पाठो पाठ आकाश मेघाच्छादित झाले व मोठा पाऊल पडला.

नंतर सीता भूमातेकडे पहात म्हणाली-
“वाई, लवकुशांचे कुलदीपक आपल्या

वडिलांकडे पोचले. आतां मला कसलीच दृष्टा उरली नाही. आतां मला पोटात धे! जमीन धोडीची हादरली आणि दुभंगली दिव्य कांती चक्रेकड पसरली भूदेवी रत्नजडित सिंहासनावर बसून प्रगट झाली. तिने सीतेला आपल्या उराशी बसले आणि भूवर्मात अक्षय झाली पुणवृष्टी झाली आणि दुभंगलेली जमीन पुन्हा एक झाली.

रामाने जमिनीला भडून टाकतो म्हणून सन्ध्य हातात वतले तेव्हाच आकाशवाणी झाली-“सया, भूदेवीवर राग काढणे हिताचे नाही. सीता भूमीतून अवतरली आणि परत भूमीत अवर्तान धावली.

मुलांची कडकडी घेत रामाने अनेक वर्षे राज्य केले. एकदां यमवर्मराज ब्राह्मण रूपे आला म्हणाला-“तुला एक दंडी रहस्य सांगायला आहे. लक्ष्मणाला पाहायला ठेव त्याने कोणाला आत येऊ दिले तर त्याला मृत्युदंड मिळेल असे सांगे. रामाने ते मान्य केले. लक्ष्मण शारपालकाचे काश करीत होता यम आपल्या स्वस्वरूपावर प्रगट होऊन म्हणाला-“तुला अवतारकार्य संपले आहे तू वेकूठाला विष्णू होऊन रहा.”

त्याचवेळी दुर्वाडे ऋषी येऊन म्हणाले-
“तत्क्षण मला आत जाऊ दिले नाही

नग मां रघुनेशालाच राग देईल” म्हणून लक्ष्मणाने आत जाऊ दिले आणि सरयू नदीत बुडून मरण पावला.

रामाने लवकुशांचा राज्याभिषेक करून विला आणि राज्यकारभार स्याच्या हातात दिला.

तो आनवांना महिता होता. सरयू नदीलापूर झाला होता. त्या दिवशी योगिना होती व नद्वप्रद्वण ही होते.

मगलवाद्य वाजत होती भरत व सन्ध्याला दोन्ही बाजूनी वाजत होते. राम-सरयू नदीवर निघाला. प्रजा रामाच्या मागून जालत होती.

रामाने नदीत प्रवेश केला. पाठोपाठ दोघे आऊ सुळा पाण्यात उतरले. त्याच वेळी ग्रहण सुटले आणि पूर्णचंद्रदिवस दिवू लागले आकाशातून त्याच वेळी पुणवृष्टी झाली साम, देवगांधार, हिंदोल वगैरे राग निरनिराळ्या बाघांवर व जीववर वावू लागले. विशा धुमधुमू लागल्या.

त्या समयी वादये लक्ष पडले होते पुणवृष्टी होत होती. सरयू नदीच्या काठावर कुले तरंगत होती. सरयू नदी जगुकाही फुलावरूनच खळत होती.

त्यापूर्वीच लक्ष्मण सेषनाग होऊन व सीता लक्ष्मी होऊन विष्णूच्या स्वायत्तास उभे होते भरत व शत्रुघ्न खंजक होऊन

तयार होते विष्णू रामावतार संपूर्णकल्प देवकुल छोकी पोचला. लक्ष्मी पाव येतू लावली आणि सेषनागाच्या खव्येवर विष्णू पडूबला.

रामाने उत्तम मानवावतार घेऊन पित्याच्या बाजूने पालन केले. मनवासास गंला. कार्ये सिद्धी झाली, वानरांच्या सहाय्यानं कमंडावर सैतु बावला. गकिष्ठ रावणाचा वध केला. राक्षसांचे राज्य नष्ट करून सीतेला सोबतून एक पत्नीवत्ताचा आदर्श साखविला वृक्षानतानाच रामावतार हा उत्तम अवतार अशी कीर्ती पसरली आश्वत्थक रामराज्य ही कीर्ती गाजत राहील असे रामाने राज्य केले.

अशा वऱ्हेने पूत म्हणींनी रामकथा समाप्त केली आणि कुठ्ठावतारा निघयी सांगू लागले.

एकदा शंकराचे त्याचे बक्त अशा राक्षसांतील प्रमुखांना घट्टे विष्णूला आर्तवित्त झालेले पाहून असह्य झाल्याने डोळे मिटले. त्या डोळ्यांतून घोर आकार अवलंबला सहस्रकवच नावाचा राक्षस उत्पन्न झाला. त्याला एक सहस्रकवच होती. त्याच्या अजेयत्वाची वृत्त म्हणून त्याला कुंडल होती. त्याने एक भयंकर गर्जना केली—“मी फक्त बुद्धिअष्ट राक्षसच नाही वऱ्हाचा अंश असलेला त्याच्या कुपेने जन्मलो आहे. त्याला हिमंत असेल तर त्या विष्णूला म्हणावे, तू माझ्यावर काय आणि कसा बलप्रयोग करतोस मी पाहणार आहे.” त्याची आरोळी ऐकून त्रिलोक हावरेले.

विष्णूने नरनारायण नामे जुट्या म्हणींच्या रूपे बवतार वारण केला. नरनारायणांनी सहस्रकवचाला ब्रिकण्या-

इतके बळ प्राप्त झाले म्हणून तपस्व्यां गुरू केली. इताने त्यांचा तपोभंग करण्यासाठी अप्सरांना पाठविले. नारायणाने आपल्या मांडीतून ऊर्वशी नावाच्या अप्सरेला जन्म दिला. ऊर्वशी समोर रेंवा घेते अप्सरा पिकक्या दिवू लागल्या. इताने नरनारायणां-जवळ क्षमा मागून त्यांना तमस्कार केला. नारायण त्याला म्हणाला—“तू ऊर्वशीला घेऊन जा.” अप्सरा बरोबर ऊर्वशी स्वर्गाला गेली.

नर एकदा तपस्व्यां कळू लागला तेव्हा एकदा नारायण धनुष्य बाण घेऊन सहस्रकवचाशी युद्ध करीत असता एक हुनार बघे लोटली. नळोत्पत्त्याणव कवचे नारायणाने तोडून टाकली. सहस्रकवच उरलेल्या एकाच कवचासह सूर्य मंडलात जाऊन लपला.

बऱ्याच भाळून शेवटी पळालासना. शितऱ्या! याच्या समानाराला कुठ्ठा-वतारात जाता येईल!” विष्णूने बसा निश्चय केला.

समर्थ अधिकारी

दंतपुरी नावाच्या राज्याचा राजा पद्मनंद वेप पालवून देशभ्रमण करीत असता एका गावी एकाएकी अनपेक्षितपणे बाजारी पडला. त्या गावात सीताराम नावाचा एक शेतकरी होता. तो वेळेवर राजाच्या मदतीला घाबला व त्याने राजाचा जीवधो-पचार एका वेष्टाकडून करविला.

आपला भाजार बरा झाल्यावर राजा पद्मनंद धारण कोण आहोते ते त सांगता म्हणाला—“तुम्ही माझ्यावर जे उपकार केले आहेत ते मी आयुष्यभरात विसरणे शक्य नाही. राजधानीत मला लोक चांगले ओळखतात व माझा चांगला मान आहे. तुम्हाला जे काही हवे असेल ते मागून घ्या!”

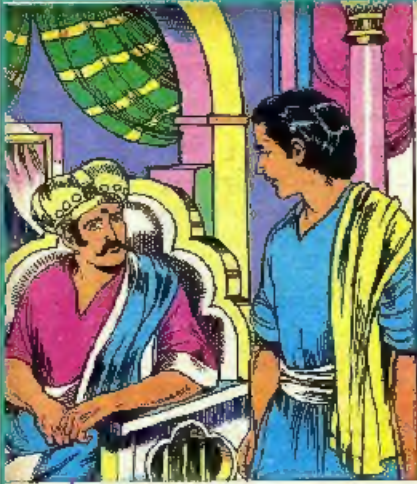
शेतकरी नम्रपणे म्हणाला—“मला काही एक नवी माझा दुसरा मुलगा दंडक यांना मी चांगले शिकविले आहे. तो आता येतावर

काम करणार नाही म्हणतो आहे. त्याला एखादी नोकरी द्या, म्हणावे तर थोडा, उद्धट व उर्मट मुलगा आहे, सर्वांशी भांडतो, पुढे त्याचे कसे होणार, याचीच काळजी मला वाटते आहे.”

पद्मनंद लगेच म्हणाला—“तुम्ही आपल्या मुलाला माझ्याबरोबर पाठवा. मी त्याचे भविष्य चांगले करून देतो. त्याला मागिला लावतो. तुम्ही काळजी काळ नका.”

दंडक मुढा राजधानीत जायचे म्हणून बरेच दिवसांपासून इट्ट धरून बसला होता. आपले आनंदाने त्याला पद्मनंदाबरोबर राजधानीला पाठविले.

राजधानीत गेल्यावर पद्मनंदाने त्याला एका धर्मशास्त्र उतरावले व त्याची सर्व व्यवस्था करून दिली. वाटेतल्या अनुभवा-धरून दंडकला नोकरी घेऊन रयाच्याकडून काम करवून घेणे कठीण असल्याचे पय-

पंचमर शमंतकाला म्हणाला—“मी दंडक नावाच्या माणसाला तुझ्या हाताखाली नेमोत आहे. तो थोडा चढेल माणूस आहे. थोडा उद्धट पणत आहे. नोकरी जाईल बाकी त्याला भीती वाटणार नाही. शिक्षा किंवा दंडाची त्याला मुळीच भीती नाही. तू योग्य व समर्थ व्यक्ती म्हणून माझे व तवांचे मत आहे. त्याला तू मार्गावर आणू शकशील म्हणून तुझ्या हाताखाली नेमोत आहे.”

“महाराज, मी त्याचे डोके ठीक करण्याचा शक्य तो प्रयत्न करीन. त्याला माझ्याकडे पाठवावे,” शमंतक म्हणाला.

तुझ्याच दिवशी दंडक शमंतकला जाऊन भेटला. शमंतकने त्याला काही प्रश्न विचारले. त्याने सर्वांचे उत्तरे थोड्या चढेलपणानेच दिली.

दरी शमंतक संतापल्याशिवाय म्हणाला “तू मला फार आवडला आहेस. तुझ्यामुळे आमची कामे पुष्कळशी हाता वेगळी होतील. तुला मासिक पन्नास बराह पयारा-वर नेमवी.”

वे ऐकून दंडकला फार आनंद झाला.

शमंतकने त्याच्या हाताखाली काम करणाऱ्या एका अधिकाऱ्याला बोलावून दंडकला त्याच्या हाताखाली काम करायला सांगितले.

नवला कळवे होते, तरी शेतकऱ्याला दिलेले वचन टाळावे नव्हते.

शमंतक नावाचा एक माणूस राज्याच्या हिशोबाचा म्हणजे शास्त्री व खर्चाच्या हिशोबावर तपासनीस म्हणून काम करीत जसे. दंडकला धर्मशास्त्रे तेवल्यानंतर राजाने शमंतककडे निरोप पाठविला. त्याच्या हाताखाली कामे करणारे भाऊदहा जण अधिकारी होते, या प्रत्येकाच्या हाताखाली भाऊदहा जण काम करीत.

शमंतक हा फार योग्य व समर्थ अधिकारी होता. हाताखालचा कसाही माणूस असो त्याला मार्गावर आणण्याचे कसब त्याच्या अंगात होते.

दोनच दिवसांनंतर तो अधिकारी शमंतककडे येऊन म्हणाला—“अहो, तो दंडक काही काम करीत नाही. रफ्तारात काम होऊ देत नाही. त्याच्याकडून काम करून घेणे मला जमणार नाही.”

शमंतक त्याला रामावून म्हणाला—“तुमच्या हाताखाली काम करणाऱ्यांकडून काम करवून घेणे तुम्हांला जमत नाही याचा अर्थ तुमचा असमर्थपणाच दिसतो. तुम्ही त्याच्याकडून काम करवून घ्या किंवा स्वतः त्याचे काम तुम्ही करा.”

त्या दिवसापासून तो अधिकारी दंडकची कामेसुद्धा स्वतःच करू लागला. म्हणून तो दंडकवर सदा चिडलेला असे. दररोज त्याला तो धमकावत असे. “तुम्ही माहिती

महाराजांचा कळली तर तुला चांगली शिक्षा होईल. ही शिक्षा तुला सहन होणारच नाही. म्हणून सावध रहा!”

दंडकला या धमक्यांचे काही वाटसे नाही. परंतु राजा कशा स्वरूपाची शिक्षा करतो या गोष्टीची त्याने चौकशी करून घेतली. ते कळल्यावर त्याला ती शिक्षा त्याच्या वरच्या अधिकाऱ्याने सांगितली तशीच असल्याचे समजले.

काही दिवसांनी राजाने शमंतकला बोलावून विचारले—“दंडक कसे काम करतो आहे? मार्गावर येत असल्या-सारखाच ना?”

“नाही येणार तर कोठे जाईल, महाराज?” नम्रपणे शमंतक म्हणाला.

राजा ते उत्तर ऐकून गप्प बसला नाही. गुप्तपणे दंडक कसा काम करतो आहे या गोष्टीची सविस्तर साहित्यी काढून त्याने शमंतकला बोलवून रागावून विचारले—
“तुम्ही दंडकच्या वागणूकीत काही बदल आणू शकला नाही. तुमच्याजवळ जे अधिकाराचे बळ आहे त्याचा बल प्रयोग आपल्या खालच्या ओळचा अधिकाऱ्यावर केलात.”

“महाराज, तो भोळा अधिकारी नाही. त्याला दंडककडून काम करवून घेता येत नसेल तर ते त्याचा अक्षीय सिद्ध करतो. आपल्या त्या असमर्थपणाची शिक्षा तो भोगतो आहे.” शमंतक म्हणाला.

“त्या अधिकाऱ्याला ते जमले नाही तर दुसऱ्या समर्थ अधिकाऱ्याच्या हाताखाली दंडकला नेमता आले नाही का?” राजाने विचारले.

“दंडक कसा आहे, हे सर्व अधिकाऱ्यांना चांगले कळले आहे. ते त्याला आपल्या हाताखाली कामावर घेणार नाहीत.” शमंतक म्हणाला.

“तरमग, माझ्या मते तुम्हीच कमी ठरलात!” राजा म्हणाला.

“तसे नव्हे महाराज! आपण एका भाणसाला काम बायला मला सांगितलेत. तेव्हापासून एका भाणसाचे काम आमच्या दप्तरात निविघ्नपणे होत आहे की!” शमंतक म्हणाला.

“तसे नाही. तुम्ही दंडककडून काम करवून घेऊ शकलात तरच तुम्ही एक समर्थ अधिकारी आहात. हे सिद्ध होईल” राजा म्हणाला.

“मला जाणखी काही दिवसांचा बदल घ्यावा. मी आपला समर्थपणा सिद्ध करून दाखवितो.” शमंतक म्हणाला.

राजा पश्चनंद घाने ते मान्य केले. शमंतकने दुसऱ्याच दिवशी दंडकला बोलवून घेतले व म्हणाला—“तुला दप्तरात काम करावयाचे आहे की नाही?”

दंडकला दप्तरातच काम करणे आवडत होते. राजवासीत राहून घरभाट्याचा खर्च धरूनही त्याला पंचवीस दराद्द खर्च पेशा जास्त खर्च होत नव्हता. खेडेगावा-पेशा शहरात राहणे त्याला जास्त पसंत होते. तेच त्याने शमंतकला उत्तर दिले.

शमंतक काही वेळ विचार करून म्हणाला—“पण काय रे, तुला ज्याच्या हाताखाली कामावर नेमले आहे त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे तू चढेलपणा करतो आहेस, असे तो अधिकारी म्हणतो. पण मी ते मान्यमला तपास नाही. मला तर तुझ्या नखपणाच दिवतो आहे. काही विवस मीच तुझी योग्यता व समर्थपणा पहाऊ म्हणतो. त्या अधिकाऱ्याचे म्हणणे खरे ठरले तर तुला कामावरून काढून टाकीन. तू योग्य ठरलास तर त्या अधिकाऱ्याला कमी करीन. शिवाय तुला पगार पण जाडवीन.”

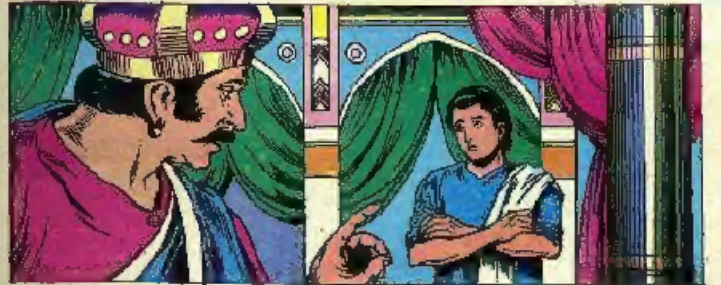
त्या दिवसापासून दंडकच्या वागण्यात कायने बाहेर बदल झाला, धोड्याच राजाने पाठ धोवली.

दिवसात तो योग्य अधिकारी म्हणून सिद्ध झाले.

ते कळल्यावर राजाने चकित होऊन शमंतकला बोलवून विचारले—“एवढा बदल कसा काय झाला?”

“त्याला प्रथम या कामात काय सुख आहे त्याचा अनुभव करविला. नंतर त्याच्या विद्वत्ताला अधिकाऱ्या तक्रार करीत असल्याचे खागून, ते मला खरे वाटत नसल्याचे सांगितले. नंतर तो खरोखरच योग्य असल्याचे ठरले तर त्या खालच्या अधिकाऱ्याला कामावरून काढून टाकीन असेही सांगितले. त्या अधिकाऱ्याचा द्वेष करीत असल्याने मन लावून काम करावला सुरवात केली. कामाची संवय झाल्यावर सर्व सुरळीत होऊ लागले.”

शमंतकला दिलेल्या बचना प्रमाणे आपण त्याच्या मूलास कामाला लावून योग्यास मदत केल्याबद्दल शमंतकची राजाने पाठ धोवली.

चार ले

स्वास्त आणि मोड-मिलाफ असा अजोड.

कुणी गोड म्हणती
आणि कुणी खारट
सर्वांमते परंतु
क्रॅकजॅक स्वादिष्ट

केवळ हाच पॅक सरेवी करा.
कारण अस्सल क्रॅकजॅक
घुली कधीच विकली जात नाहीत;
कधीच नाही.